

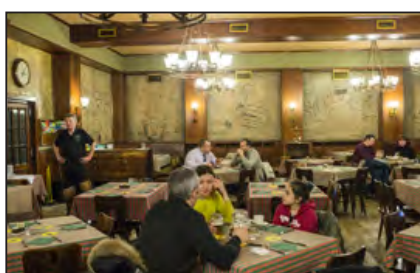
BUDAPEST

A VÁROSLAKÓK FOLYÓIRATA

2015/6

Sebestyén László felvétele

TARTALOM

TÁRGYESÉT	
◀ Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt...	2
<i>Buza Péter</i>	
Horvát és a szex	6
TÉGLARÓL TÉGLÁRA	
Humayer-tizenegy	8
<i>Kádár József</i>	
ÖTVEN ÉV	
◀ A természet az én színházam	11
<i>Csontó Sándor</i>	
A NAGY HÁBORÚ	
Toldd meg Dianával!	13
<i>Daniss Győző</i>	
FÉNYIRDA	
Titkos udvarok	16
<i>Sebestyén László fotósorozata</i>	
Simplicissimus Budapestje	18
ESTE	
◀ Szerenád	20
<i>Horváth Júlia Borbála</i>	
REPLAN	
◀ Lakás, közösség, cohousing	22
<i>Somogyi Krisztina</i>	
Nyer vele Budapest, nyer vele az ország!	26
<i>Kassai Ferenc</i>	
Péntek délután	28
<i>Kapecz Zsuzsa</i>	
Szemnek, szellemnek ingere	28
<i>Zeke Gyula</i>	
PIM Nyár	29
◀ „Trabant-tömés”, gulyásagyú és Cseh Tamás-maraton	30
Kémjáték a múzeumban	30
Remekművek a Szépművészeti Múzeumból	30
TérTáncKoncert	31
Egy normális ember Magyarországról	31
<i>Zappe László</i>	
ÉTKEZÉSI ÍRÓ	
◀ Ültetés	32
<i>Jolsvai András</i>	

BUDAPEST minden tavasszal megváltozik. Megjelennek az utcai teraszok, megso-
kasodik az idegen szó a nem elsődlegesen turistacélpontok közelében is. Érdemes erre
egyáltalán szót vesztegetni? Hiszen így van ez minden világvárosban!

Hát ez az. Voltak ugyan, akik már harminc éve így áltatták magukat, de Budapest –
ha minden igaz – csak az elmúlt huszonöt évben lett azzá, szinte észre se vettük.

Szerény véleményünk szerint három kritérium alapján vizsgálható, eljutottunk-e
valóban eddig a stációig.

Szükséges feltétel először a jó adottság, az összetéveszthetlenség.

Aztán az, hogy a turistáknak nyújtson közel ugyanannyit, mint az őshonos lakosok-
nak. (Ennek része az, hogy az őslakosok angol nyelvtudása elérje a kritikus szintet.)

A harmadik talán a látványosságok összefüggő, gyalogosan vagy tömegközlekedéssel
is bejárható területe. Ebben jól állunk: Budapest mérete ideális. Nem túl nagy, azaz
könnyen kiismerhető, de ahhoz mégis eléggé, hogy képes legyen a világ minden kifino-
mult örömét nyújtani a kultúra, a gasztronómia, az épített örökség területén.

Mindez fokozatosan és lassanként következett be. Volt szerepe ebben a Nagykörút, a
Nagyvásárcsarnok renoválásának, az Állatkert folyamatos fejlesztésének, a Szabadság
híd és a Margit híd nagyszerűen sikerült átépítésének, a Művészetek Palotája létreho-
zásának, a Szabó Ervin Könyvtár központi épülete bővítésének, a Combino program-
nak, az új metrókocsiknak, a 4-es metró kierős Zakolálásának (a csökevényes vonal és az
irtózatos költségek ellenére is), az új buszok új színének, a 2010 óta sokasodó utca- és
térrekonstrukcióknak, a BKK-nak köszönhető, angolul is hibátlan utas-tájékoztatás-
nak, a százsámra kihelyezett új jegyautomatáknak, a kicsit nehéz, nehezen hajtható,
de mégis működő közbringáknak, a FUTÁR rendszernek, a nagyszerű margitszigeti
szökőkútjának (melynek, mint hallottuk, a zenei műsoráról maga a sokoldalú főpolgár-
mester dönt).

Ahogy ezeket csokorba kötöttük, adódott a kérdés, mi lehet az oka, hogy a főváros
(szinte függetlenül az ország egészétől) mégis inkább evolúciós (szerves) módon fejlő-
dött, semmint revolúciós (rángatásos) módon? Talán azért is, mert sokkal ritkábban
(mindössze egyszer) változott az irányítás politikai színezete? Sok jó dolog történt
Budapesttel az elmúlt 25 évben, nem is lehet kérdés. El kell ismerni, ami a fővárosból
(illetve a kerületekből) indult ki, kevés kivétellel helyes döntésnek bizonyult. Nevezzük
néven a negatívumokat is: a bevásárlóközpontok burjánzása tönkretette a belvárosi
kereskedelmet, a Bálnát (vajon az egész volt tragikus hiba, vagy csak az elperelése?).
Egyértelmű hibának látszik a Városháza program ad acta tétele. S a szoftvert illetően
mintha már csak ellentmondásos vagy hibás, irritáló döntések születtek volna. utcanév
átkeresztelések, zászló-áttervezés (kétszer is), a számtalan cuki zsánerszobor elszapo-
rodása.

Bizonyos állami projektek csak itt valósulnak meg, kockázatunkra. Jól sikerült, de
bosszantóan sokszor átadták az alaposan kibővített, máig működési program nélküli
Várkert Bazárt. Pozitív példa lehet a határidőre valóban átadott Kossuth tér újjáépítése
– mert minősége és egyértelmű sikere még a kormány legélesebb kritikusait is megin-
gatni látszik. Többek között mert bár újjászületése tervezésekor a megrendelő gemütlí-
ch szökőkutakat és kandelábereket, csipkés biztonsági kerítéseket vizionált, hála a Tima
Zoltán – Mohácsi Sándor építész/kerttervező páros határozott ízlésének, a régi szobrok
ízig-vérig kortárs környezetbe kerültek. A tér iskolapéldája lett a régi és új szimbiózi-
sának, mint Budapest egyetlen igazi eséllyel kecsegtető sikerreceptjének.

A világvárossá válásban dicséretes része volt továbbá a spontán folyamatoknak,
amelyeknek nem volt közük a közpénzhez. Ide sorolhatók például a Falk Miksa utcai
antik-utca, a Michelin-esillagos sztárok és a nyomukban lihegő két tucat vendéglő, a
kávéházak, a tematikus városnéző séták, a szabaduló-szobák, a Budapest Music Center,
s nem utolsósorban a romkocsmá-forradalom, ez utóbbi mára szinte a Duna nyújtotta
látványval vetekszik a turistacsalogató faktorok tekintetében.

De mégis, jobbára csak tavasztól őszi hiteles így minősíteni. Egyszer majd azt is
összeszedjük, hogy az asztaltársaságunk szerint mi minden hiányzik még ahhoz, hogy
téli-nyári, azaz teljes jogú világváros legyen BUDAPEST.

BUDAPEST

a városlakók folyóirata
Pro Cultura Urbis díj 2007

XXXVIII. évfolyam, 6. szám
megjelenik minden hónap 15-én

Alapítva: 1945

I–III. évfolyam: 1945–1947
szerkesztő:

Némethy Károly, Lestyán Sándor
IV–XXVI. évfolyam, 1966–1988
szerkesztő:

Mesterházi Lajos, Fekete Gyula,
Vargha Balázs, Jávor Ottó, Szabó János

Főszerkesztő:

Buza Péter

Olvasószerkesztő:

Saly Noémi

Szerkesztőbizottság:

**Angelus Róbert, Buza Péter, Csontó Sándor,
Deme Péter, Hidvégi Violetta,
Kirschner Péter, Mezei Gábor,
N. Kósa Judit, Saly Noémi,
Sándor P. Tibor (archív fotó),
Sebestyén László (fotó),
Török András (Simplicissimus Budapestje),
Zeke Gyula**

A BUDAPEST facebook oldalának
szerkesztője:

Vadász Ágnes

A szerkesztés műhelye

a Nagy Budapest Törzsasztal

A szerkesztőség levelezési címe:

1037 Budapest, Vörösvári út 119-121.

E-mail: szerk@budapestfolyoirat.hu

Web: <http://www.budapestfolyoirat.hu>

Kiadja:

Press Xpress

Felelős kiadó: Dr. Dávid Ferenc

1037 Budapest, Vörösvári út 119-121.

Telefon: 577-6300, fax: 323-0103

Lapigazgató:

Fabók Dávid

Terjesztés:

HÍRVILÁG Press Kft.

Telefon és fax: 411-0491

hirvilag.press@hirvilagpress.com

A folyóirat megjelenését
az NKA támogatja

Tördelés:

Görög Gábor

Nyomdai munka:

Pharma Press Kft.

1037 Budapest, Vörösvári út 119-121.

telefon: 577-6300, fax: 323-0103

ISSN: 1785-590x

Nyilvántartási szám: 2.2.4/237/2004

A borítón:

Szerenád

(20. oldal)

A hátsó borítón:

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt...

A Horvát fiúk rajza Hársfa utcai otthonokról

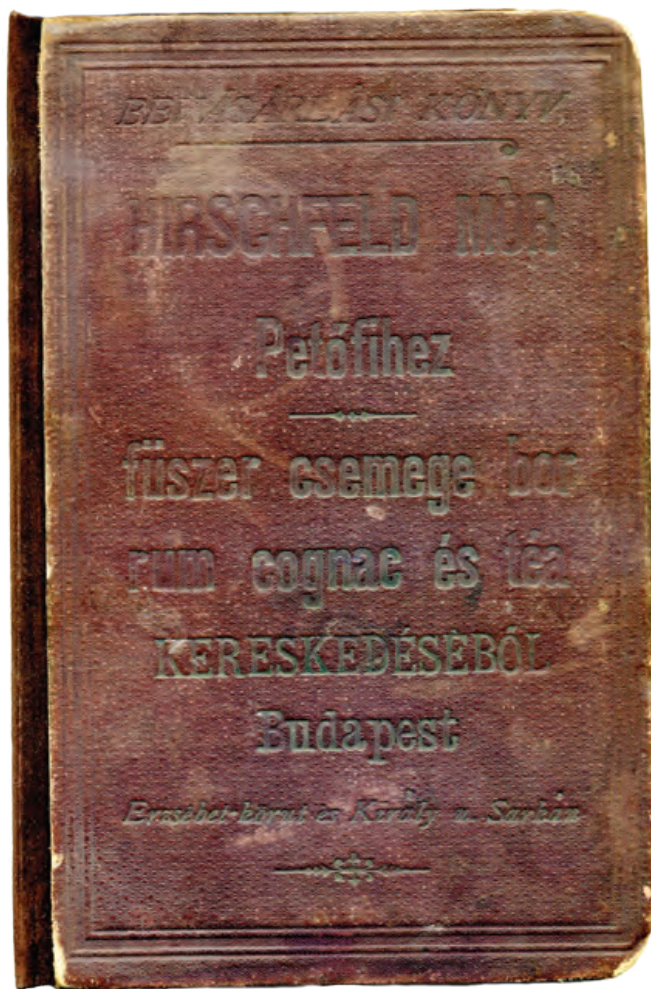
(2. oldal)

TÁRGYESET

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt...

Buza Péter

Egy remek állapotban lévő „Bevásárlási könyv” került a kezembe. Hirschfeld Mór csemegekereskedő adta át annak idején, még üresen, 1894 májusában törzsvevőjének, dr. Radó Lajosné öngyágyának. És akkortól fogva egy és negyed éven át ebbe jegyezték be háztartásának mindennapi fogyasztását. Nem ismerjük a tárgy sorsának további állomásait, a történetét, bár Radó ügyvéd családját igen. Érdeemes lesz azt is elmondani egyszer, most azonban maradunk az üzlet kiadványánál. Annak is a kötéstáblájánál. Amelyből kiderül, az Erzsébet körút és a Király utca sarkán 1992 körül megnyitott boltját Hirschfeld „Petőfihez” cégerezte. Vajon miért?

Bevásárlási könyv – az üzlet Petőfihez cégerezve

Az irodalomtörténet ismert adata, hogy *Szendrey Julia*, aki eleinte bízott abban, hogy nem lett özvegye a Segesvárnál eltűnt *Petőfinek*, előbb apjánál, *Szendrey Ignácnál* talált otthonra Mágocson, majd 1850 tavaszán Pestre költözött. Egy kis lakásba a Kalap (Irányi Dániel) utcában. Azon fáradozik, és ezt csak itt in-

tézheti, hogy útlevelet szerezzen magának. Hátha Sándorát Törökországban megtalálja.

A sajtó kikezdi. Különösen az után, hogy utazása ügyében felkeresi *Liechtenstein Ferenc* herceget – egyébként éppen *Horvát Árpád*, hamarosan második férje, az egyetemi tanár javaslatára, akit *Garayéknál* ismert meg –, s a tábornagy később, jelentős feltűnést kelteve, személyesen is meglátogatja őt. Bécsben ígér neki gondtalan életet. És meg is fenyegeti: ha nem hallgat az okos szóra, még Pestről is kitoloncolják. Kétségbeesetten hívja magához Horvátot – július 20-án –, hogy újra a tanácsát kérje, s rábízson egy csomagot. Tartalma máig nem ismert, a férfinak bizonyos időn belül el kellett volna égetnie, ám erre valószínűleg nem került sor. Mivelhogy Horvát úgy tartotta megvédhetőnek *Julia* becsületét, ha ők ketten összeházasodnak. És már a következő napon össze is adta őket *Szántófy Antal* Pest-városi plébános.

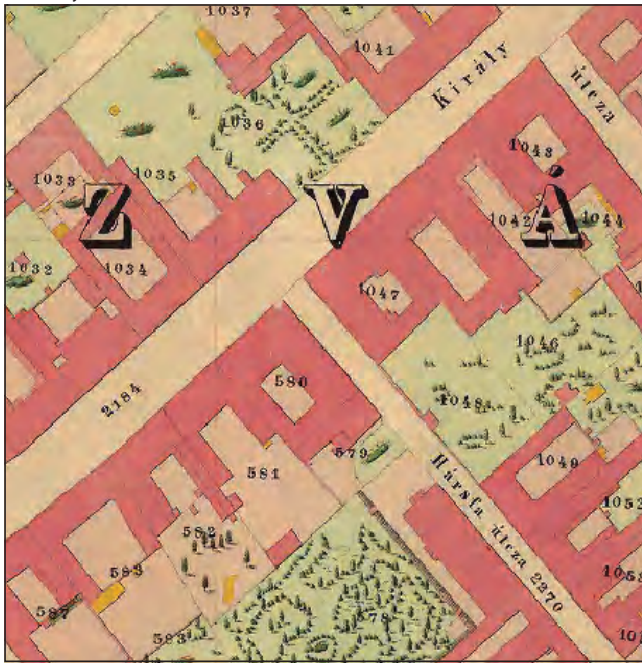
Julia eldobta hát az özvegyi fátylat. De ha azt hitte, a közvélemény ezt majd megbocsátja neki, súlyosan tévedett. Ahogy tragikusan akkor is, amikor az egyébként a legkevésbé sem daliás, alacsony, ferde gerincű emberhez – *Dáné Tibor* tanulmányában, a *Romániai Magyar Szó* 1999/június-júliusi számában „*kurtizánokra utazó kéjencnek*”, „*püpos gnómnak*” nevezi – feleségül ment.

A Hársfa utcában

Horvát Árpád az idő tájt már halott atyjának, a híres történész és nyelvésznek, Horvát Istvánnak a lakásában élt. A Lipót utca 19-ben (ma Váci utca 57 – a ma is álló házat 1847-ben *Balázsovics Péter* cukrászmester építtette). Ide költöztek be az új házasok, itt fogant az első Horvát-fiú, *Attila* is, 1851. szeptember 6-án.

Szendrey Ignác erős egyéniség. 1853-ban, miután nyugalomba vonult a Károlyiaknál Keszthelyen, Mágocson, Erdődön betöltött gazdatiszti hivatalából, maga is Pestre költözött: a Nagymező utca 1. (ma 4.) szám alatti, akkor tájt épült, még ma is szolgáló bérházban vett magának lakást. S ugyanebben az esztendőben kinézi leányának és vejének azt a Hársfa utcai házat, amelybe hamarosan át is hurcolkodnak a Váci utcából, s ahol ettől kezdve szűk másfél évtizeden át – amíg *Julia* már halálos betegen külön nem költözött az urától – éli majd az életét *Petőfi* özvegyének új családja.

Azt, hogy *Szendrey* meg is vette-e, helyettük fizetve ki a vételárat (ez a valószínű), vagy a tanár vő tudta összeszedni a rávalót, a 3100 osztrák értékű forintot, nem tudjuk. Mindenesetre

Az 1870-es évekre már beépül a Hársfa és Király utca sarka. De jól látszik Horváték házának, telkének mindkét határvonala

1853. február 19-én a telekkönyvben Horvát Árpád tulajdonként regisztrálják.

Az eladót Zier Keresztélynek hívják, építőmester Pesten. Ezt az épületet is értékesítési céllal emelte, ingatlanforgalmazásban működött, de később kapott fontos közösségi megbízásokat is. 1873-ban például a csömöri evangélikus templom, ugyancsak a hetvenes évek elején a mai Belváros-Lipótvárosi Polgármesteri Hivatal helyén akkor fölépített székház (Iparosok Takaréka és Hitelegylete) kivitelezését bízták rá.

Régi utca a Hársfáról elnevezett, ezt a szakaszát az 1840-es évek végén (1848) kezdik belakni, az után, hogy ide telepítik a Pesti Kereskedelmi Kórház pavilonjait, kertjét. (A század végén mint Ferenc József Kórház költözik majd tovább, a mai Péterfy Sándor utcába.)

Dr. Mikes Lajos és Dernői Kocsis László 1930-ban megjelent kötetükben (Szendrey Julia ismeretlen naplója, levelei és halálos ágyán tett vallomása) leírják a szerény házacska, s elhelyezkedését (ők is csak hallomásból – 1911-ben bontották le). Nem

A Horvát fiúk készítették gyermekkoruk otthonának alaprajzát

egészen a Király utca sarkán áll, alaprajza egy vastag talpú „L” betűt formáz, a talp talpa az utcai front.

A Horvát fiúk (Attila és Árpád) gyerekkorukban le is rajzolták, még egy olyan változat is készült, amelyen a bútorterveket is megjelölték. Az OSZK kéziratára Petőfi Ereklyetárában anyagában maradt fenn ez a két lap, amelyek ismeretében az épületről pontosabb leírást is adhatunk.

Homlokzata előtt – tizenkét méter körüli lehet – nincs kert, a Hársfa utcai fronton nyílik a bejárat. Ezen át egy hosszú folyosóra jutunk. Első szakaszának teréből nyílik egy kis szoba (talán cselédszobának használták) s az előszoba. Utóbbiból pedig Horvát, a gyerekek és Julia szobája. (Horvát és Julia lakrésze között is nyílik egy ajtó, amelynek fontos szerep jut majd úgy tíz évvel a beköltözésük után.) A folyosó folytatódik a gyerekszobával párhuzamosan, amely szoba mögött található a konyha, az éléskamra, az árnyékszék és a katonaszoba (az érvényes városi rendeletek szerint a lakosságnak kellett befogadnia alkalmanként a Pestre bármely okból érkező katonákat).

A háznál valamivel nagyobb kert kíséri az épületet a kórház telkének szomszédságában, és egy üres telek a Király utca felől. Ami a berendezést illeti, böngészésre ajánlom a mellékelt illusztrációt, itt csak néhány jellemző bútorra hívom fel a figyelmet: Juliának van egy zongorája, és függönyözött alkóv zárja be az ágyat, Horvát szobájában pedig különösen fontosnak látszik a hatalmas íróasztal és a könyvszekrények, könyvespolcok.

A Nővilág 1858. évi 25. és 26. számában a ház asszony is leírja otthonának stílusát, hangulatát. (elbeszélése válasz sógorának, Gyulai Pálnak a nőírókat elítélő cikkére):

„A rendes, jól szellőztetett szobákban az ember mindjárt otthoniasan, olyan kényelmesen érezheti magát. Minden butoron meglátszik, hogy elrendezésénél a kényelem és czélszerűség határozta meg a helyét, nem pedig a hiú fitogtatási vágy, vagy oktalan divatmajmolás; mindjárt észre lehetett venni, hogy a ház lakói inkább magoknak élnek, mint a világnak. A butorok, ámbár sem ujabb[ak], sem divatosak, mégis oly tisztán vannak tartva és oly jó állapotban, amint azt csak kivánni lehet olyan háznál, hol nem tekintik halálos bűnnek, ha a gyermekek átlépve gyermek- és cselédszoba szűk határait, néha oda is berontanak.”

Itt él a Horvát-család tehát 1853-tól 1867-ig. Abban az esztendőben dönt úgy Julia, hogy örökre elhagyja második férjét. A házat eladja. Kranz Ede „china-ezüst”- (újezüst-, pakfong-) kereskedő veszi meg, 1871-ben emeletet is épít rá. Ezzel egyidőben ugyancsak megveszi az addig üres saroktelket is, amelyet egyesít ezzel az épülettel. Még áll a bővített épület húsz évvel később is, amikor Hirschfeld Mór megnyitja üzletét a Király utca és az időközben kialakított körút sarkán, hogy Petőfihez cégérezze. Nyilvánvalóan mert sokan tudják még a közvetlen környéken, mi köze van a helyhez a szabadság költőjének. Noha tulajdonképpen semmi. De a hármából, amely szoba jöhet, egyedül az ő neve alkalmas arra, hogy az üzleti hírvéréshez hozzátegyen valamit.

Akkor megfojtom Zoltánt!

„Ha a természet legmegvetésreméltóbb salakját akarod látni, nézz egy gyáva férfit. (...) Mindent inkább, csak férfit ne (...) kit egy cégéres nő felhívó tekintete elcsábíthat, kinek lelke megengedi őt olly viszonyokba lépni, melynek gyalázatos terhe alatt nyöszörög és könnyez szegyenében, melyet nincs bátorsága nyíltan kiállani és nincs bátorsága ellene szegülni s jármát nyakáról levetni. Gyalázat nehezdedjk rájuk és sülylyesse le őket a föld fenekére (...)”

Mikes jegyzete szerint (a Dernői Kocsissal közös kötetében – lásd korábban) ezt a töredékben fennmaradt szöveget az 1850-es évek végén vetette papírra Julia – és őrizte meg levelesládájában, hogy a kéziratok, naplók újságíró-szerkesztő felfedezője 1925-ben először elolvashassa.

1855-ben megszületik Horváték második gyermeke, *Árpád*. Ekkor fordul panaszaival először orvoshoz a huszonnyolc éves Szendrey Julia. *Walla Ferenc*nek, a Rókus doktorának diagnóza – a későbbiek ismeretében – pontosnak bizonyul. Méhnyakrákra következtet. Kímélő házastársi életvitelt ajánl a feleknek. Ami nagyon nem tetszik a férjnek. Juliának a fülébe jut, hogy másutt, mással, legyen az bárki, rendszeresen „vigasztalódik”. Közben zaklatja a feleségét is (amiről az asszony a halálos ágyán, megutált urának fogalmazott utolsó levelében bőven ír). A cseléd-lány szörnyűlködve meséli: mondhatom, furcsa könyvei vannak a tekintetes úrnak! Nem is kell elmesélnie, Horvát időnként közös képnézegetésre kényszeríti Juliát.

1857-ben leánykájuk születik. Julia minden orvosi intelem dacára próbálja fenntartani a státus quot. *Viola* gyengécske csecsemő, pár hétig él csak. 1859 tavaszán Julia újra terhes. *Walla* felháborodik. Bekopog Horváthoz is. Próbálja elmagyarázni a helyzetet. Követelve az asszonynak a kíméletet. Csak annyit ér el vele, hogy a férj a legkevésbé sem kíméletesen közli (derül ki az utolsó üzenetből): a feleség csak arra való, hogy a férje vágyait kielégítse! Ilona július 26-án megszületik. Mostantól Julia zárva tartja a szobáját.

Horvát akkor már a pesti egyetemnek a história tudományában kinevezett rendes tanára, az 1860-as évek elejétől alig van otthon a Hársfa utcai házában, de ha mégis, abban sincs sok köszönet. Ha Juliának nagy ritkán hölgyvendégei jönnek, gatyában sétál be a feleségéhez. Délelőttönként lefüggönyözött szobájá-

ban még ennél is lengőbb öltözékben, gyertyafényben nézegeti a párizsi pornóképeket.

Azt hiszem fel kell hoznunk a címertan jeles tudosa mentségére ezen a ponton, hogy kétségtelenül férfiből volt. Továbbá negyven éves. És végül, az az országos közvélemény, amely a Horvát-házasság előtt fűvel-fával összeboronálta szegény Juliát, azt is tudta: valójában nem tartozik a menyecskék tüzesnek mondott típusához. Nyárspolgári szemérmességére nézve hiteles adalék, hogy ifjú araként *Jókai* és *Petőfi* közös lakásában mélyen sértve hagyta ott pipafüstös tanácskozásuk a márciusi ifjakat, mert egyikük „fenézésre” ragadtatta magát.

Már az 1860-as évek elején bejelenteli: elköltözik.

Azt már nem! – így Horvát – *Botrány*, az ne legyen! Amit ők tudnak, nem tudja senki más. Így is lehet élni. De ha minden áron menne, a gyerekek maradnak. Zoltánt pedig, *Petőfi* fiát, megfojtja!

A házaspár titkait Szendreyék valóban nem tudják. Csak amikor Julia szeretett testvére, *Marika* – Gyulai Pál felesége – 1866 decemberében váratlanul meghal, önti ki a moslékos vödört sógora elé az egyre betegobb, a halálra készülő asszony. Gyulai pedig megbeszéli Szendrey Ignáccal, hogy lakást vesznek neki a Zerge (ma Horánszky) utcában (ma a 15. szám – új épület áll az egykori helyén), ahová 1867 őszén be is költözik. A férjnek, a fiúknak pedig az Országút 11. számú házában (a mai Ferenczy utca sarkán állt). Ilonát *Marika*ék fogadják be. Horvát *Árpád* legendásan értékes könyvtárát a Képipró utca 4. számú, az úgynevezett Hét Bagoly házában helyezi el, ezt is Szendrey Ignác vette ugyan, de ez a könyvtárhelyiség lesz a tanár úr nappalija, dolgozószobája. A derék nagy épület átér a Bástya utcáig (ott 22. a korabeli száma) és két háznyira fekszik – hogy stílusos legyek – a 19. századi Képipró utcai híres-hírhedt garniszállótól.

Julia és gyermekei: Attila, Árpád, Ilona

Szendrey Julia egy évvel a halála előtt

A Horvát gyerekeknek nem sok jót tartogatnak a még előttük álló esztendők. Talán Ilona a kivétel. Attila – akit amolyan kis tudósnek ír le környezete, gyenge fizikummal –, huszonkét évesen, 1873. május 6-án halt meg, „*hosszas szenvedés után*”. Az egyetemi könyvtár udvarán ravatalozták fel – az intézménynek akkor már édesatyja volt az igazgatója. Furcsa ötlet. (Éppen ennyi idős volt 1870-ben Petőfi fia, Zoltán, amikor végleg kivonult saját sikertelen életéből.)

Ifjabb Horvát Árpád orvosnak tanult. Morfiumot vett be, így végzett magával, második házassága első esztendejében, harminckét évesen, 1887 februárjában. *Greguss Gizellával* együtt készült éppen a medikusok farsangi báljára. Harminckét éves volt. Nem ez volt az első házassága. *O'Egan Mary* az első felesége, aki haláláig végigbetegeskedte azt a két évet, amíg együtt éltek. Született egy fiuk is, 1882-ben vagy 1883-ban, *Tibor*. Róla adatokat nem találtam. Az Egan család – *James Egan* személyében, aki angolt tanítani érkezett magyar földre – a 19. század legelején költözött Pestre. Jeles tagjai a famíliának az utolsó fiúmei alkormányzó, *Egan Lajos*, valamint Ede, akit Ruténföld kormánybiztosaként 1901-ben gyilkoltak meg állomáshelyén. Lajos *Viktor* nevű unokája pedig a különös életű magyar-indiai festőművész, *Amrita-Sher Gil* férje volt.

Ifjabb Horvát Árpád öngyilkosságát követően özvegye újra férjhez ment, *Mirkovszky Gézához*. *Lotz* tanítványa, freskói több budapesti épület enteriőrjét, például a Baross Kávéházét díszítették. Egyike volt az Ezredévi Kiállítás épületei tervezőinek. 1899-ben halt meg, 44 évesen, elmebetegintézetben. Gyászjelentése szerint: „*Önemésztő lázas tevékenysége okozta fényes elméje elborulását.*”

Horváth Árpád, a heraldika és címertan elismert tudósa 1894-ben, 74 évesen halt meg.

Kopott feliratú kő alatt, abban sírban nyugszik, amelybe korábban két fiát is eltemették (Fiumei úti temető: 36/2. parcella 3. sor, 14. sírhely).

Végjáték

Julia 1868 januárjától szorul állandó ápolásra, szoros orvosi felügyeletre. Harminckilenc éves. Folytonos kínok között, súlyos lelki tehertertelek hálójában vergődve várja a halált. Fiai – Zoltán is –, Ilona, a leánya, néha-néha meglátogatják. Gyulai is, akinek ennél sokkal többért is hálás lehet: utolsó barátságáért, emberi kapcsolatáért. Egyik tanítványát, munkatársát ajánlja nappali szórakoztatóként, hogy majd felolvas neki.

Tóth József napról-napra egyre többet tud meg az asszony nyomorult helyzetéről, többet mint egész családjá együttvéve. Tanúja annak is, amikor Horvát Árpádné leírja atyjának, és Tóth elolvashatja, mi minden történt a házaspár kapcsolatában, ami elviselhetetlenné tette Petőfi özvegyének életét. Értesül róla, hogy a levélben Julia arra kéri atyját, térhessen át a katolikusról az evangélikus hitre, hogy elválhasson az urától, s hogy elválaszthassa a fiait, gyermekeit az apjuktól. A levelet soha nem küldte el a címzettnek. Noha többszöri nekifutásra befejezte: „*Reszketve várja választát boldogtalan s a sors által annyit zaklatott leánya Julia*”.

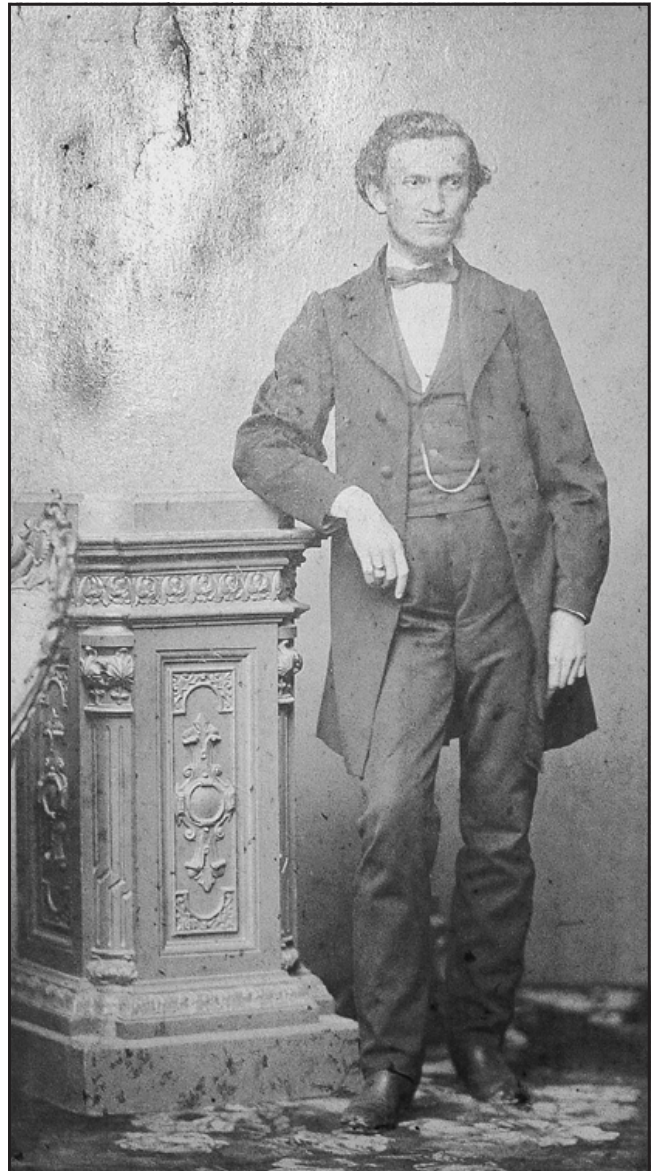
Tóthnak diktálja le Horvát Árpádnak szóló utolsó üzenetét (amiből már idéztünk korábban): „*...hogy síromban minden alkosskodástól mentve nyugodtan lehessen, akarom: ne háborgassa meg ott álmomat az, ki életemben nem tudott és nem is akart volna mást tekinteni bennem, mint csak buja állati szenvedélye köteles megosztóját.*”

Eljut Horváthhoz az utolsó üzenet, Tóth viszi el a Hét Bagoly-házba, aztán még néhány nap, és 1868. szeptember hatodikán minden véget ér. A levél másolata, a Szendrey Ignácnak szánt üzenet, Arany és Petőfi levelezése, Julia naplótöredékei, más írásai, Petőfié is, Tóth Józsefhez kerültek. Őrizze meg – kérte az asszony –, de ne hozza nyilvánosságra a tartamát. A tényt se, hogy létezik.

Tóth betartja az utasítást. A Szendrey-család úgy tudja, a levelesláda a halott mellé, a koporsóba zárva a föld alatt enyészik semmivé. Csak amikor Szendrey Juliát exhumálják (1908), hogy sokat szenvedett testének maradványai a Petőfi-családdal egy sírhelyre kerüljenek, derül ki, hogy nincs mellette semmiféle ilyenemű tárgy. Majd 1925-ben kerül Mikeshez Tóth József (meghalt 1912-ben) egyik leszármazottja révén.

Tóth egyébként – és egyáltalán nem melleleg – elismerésre méltó karriert futott be a pedagógia történetében. Mint Pest megye tanfelügyelője tett igen sokat az elemi iskolai oktatás megmagyarosításáért. Több, ma a fővároshoz tartozó településen, Budafokon, Kispesten, Újpesten őrzik, őrizték nevét utcák, kitüntetések. Síremlékét halála századik évfordulóján Budafok és Újpest önkormányzata közösen állította újra a Fiumei úti temetőben.

Tóth József egy 1870 körüli fényképen

Horvát és a szex

Adalékok egy eldönthetetlen vitához

Horvát Árpád az 1870 körül

Az a kérdés, hogy Horvát Árpád egyetemi tanár, az 1870-es években az Egyetemi Könyvtár igazgatója a társadalmi átlagnál intenzívebben érdeklődött-e a női nem iránt, sőt! hogy ez az érdeklődése túllépte-e a tolerálható mértéket, legelőször a Mikes-Dernői Kovács-féle monográfiában merült fel, amire a szerzők mindjárt válaszolnak is: igennel. De az az igazság, hogy ezt a sommás vádat tulajdonképpen csak Júliának a halálos ágyán Horváthoz írt levelével tudják alátámasztani. A másik felet meghallgatni nem volt módjuk. Pedig létezett már akkor is ez a mind mostanáig még hivatkozásként sem publikált röpirat-kettős, amelyben maga az e téren súlyosan elmarasztalt tudós állította ki magáról a bizonyítványt. Mert bár kétségtelenül a szalonképesség bizonytalan határain belül marad, a szövegek tartalma arra utal, hogy még az ötvenedik életévén túl is (ne felejtjük, a 19. században járunk, no de azt se felejtjük persze, hogy Jókai hetvennégy évesen vette nőül Nagy Bellát) egészen az exhibicionizmusig hirdette magáról: férfi a javából.

Exhibicionista röpiratok

A lapok – amelyeket az OSZK kisnyomtatványtára őriz – a város közönségének szólnak. A teljes nyilvánosság elé tárva Horvát (második) házasságának intim történetét. („Horvát Árpád válóperéből Willingsdorfer Antónia ellen.” És „Horvát Árpád válóperéből Willingsdorfer Antónia ellen 2-ik sz.”)

Antónia – Tóni – a Kuglernél szolgált cukrászlányként 1871 januárjától. Itt ismerkedett meg vele a tanár úr, s hallgatta meg többször is a kaposvári illetőségű, bizonyosan nagyon fiatal lány hízelgő mondatait: „mily szerencsésnek tartja azon nőt, kit én felségül venni hajlandó volnék”.

Sok hónap telik el, Horvát, aki kéreti magát, végül kötélnek áll, bár elmondja – és leírja – „mily nehéz lenne rá nézve (már mint Tónira – B. P.) a koros férj oldala mellett a neki folyvást udvarló gróf Zichy Viktor csásbjainak ellenállni.” Úgy látszik, még a férj-jelölt is tudta, de egyelőre nem zavarta, hogy az aranyifjú arisztokrata a kiasszony állandó partnere. Még hogy ő! És még hogy öreg! – háritja el a Tóni a vádat és hogy nem remél kielégülést a házasságban. Utóbbit a jelölt büszkén nyugtázza (és a többi részlettel együtt ezt is közhírré teszi...).

1873. június 3-án vezeti oltár elé Kaposvárott a Willingsdorfer lányt, akivel másnap édesanyja is felköltözik Pestre, a könyvtár-igazgató akkori, Múzeum körút 21. szám alatti lakásába. Tóni pedig azt a kívánságát fejezi ki, hogy egyelőre a mamával aludna: „míg az új helyzetet majd meg fogja szokni”.

Igen hamar kiderül aztán, hogy hajnalonta eljár hazulról az ifiasszony (ezt leplezendő alszik a mamával), és amikor Horvát a személyzetet kérdőre vonja, a szakácsnő pedig bevallja: „a lelkemre kötötte az asszonyosság, hogy a legnagyobb csendben nyissam ki a kaput, nehogy az úr felébredjen.” Gyorsan peregnék az események, Horvát rátör az anyósra, aki szedi is a cók-mókját, s hazautazik Kaposvárra, Horvát pedig feltéri felesége asztalfiókjának zárját, hozzájut a naplójához, benne minden bizonyítékkal, ami több mint elegendő, hogy a válóper megindítsa. Így summáz: „...ez az egész házasság nem volt egyéb, mint (...) alávaló módon kivitt rúit család mert az egész kilenc hónap alatt, a míg jegyesem volt, úgyszintén későbbben is, mikor már törvényes feleségem volt, folyton-folyvást játszotta Zichyvel a szerelmi regényt”.

Kap a röpiratban kemény mondatokat Zichy gróf, Pest vármegye ex-főispánja is, a „kitanult kéjenc”, „főrangú gonosztevő”, a „társadalom heréje” (Stílusos áthallás).

De még vár a felszarvazott. A házasság hatodik hetében Tóni megpróbálja beljebb terelni csapdájába az urát: „a kacérságnak minden eszközét felhasználta, hogy őt nőmmé tegyem. De a gondolat, hogy egy fattyú-gyermek fog előbb-utóbb családomba becsempésztetni (...) adott nekem annyi erőt, hogy a szép asszony részéről kínálkozó alkalmat felhasználatlanul hagyjam.” Pedig „folytonosan volt alkalmam meggyőződni afelől, hogy benem mind az érzéki vágy, mind a férfierő megvan.” (Csak az a kérdés, miként tudott erről Tóni meggyőződni? Nyilván sehogy. Jövőjét készíti elő Horvát ezekkel a mondatokkal, ami egyébként később már nem torkollik újabb házasságba.)

Örökség: visszaperelve

A válóper 1874 tavaszán kezdődik, május 9-én kelt ez az első, néhány mondat erejéig idézett röpirat, amelyet érdemes végigolvasni. Pontos korrajz, és sokkal több, mint Horvát magamutogatása. De erre itt most nem kerülhet sor, már ennek az elsőnek a terjedelme is fél ívnyi. A másodiké sem sokkal kevesebb, ezt Horvát 1875 májusában vitte nyomdába. Kiderül belőle: Tóni – az alperes – azt állítja, tudósunk kényszerítette őt a házasságra.

Hogy nem volt kényszer, annak bizonyítását az „esztergomi főtisztelendő Főszentszék” kéri be a felperestől, mert Willingsdorfer Antónia, Szendrey Julia után a második Horvát Árpádné katolikus vallású, miközben Horvát – elővigyázatosságból – 1875-ben áttért a „reformáta” hitre, s így őt nem csak ágytól-asztaltól választhatta el az állami bíróság. Viszont Tóninak volt még egy dobása: a katolikus egyház talán megmenti a (név)házasságát (és az örökségét).

A válást 1877. február 5-én mondta ki a kúria. Ezt megelőzően, 1876. február 12-én Esztergom. Mindkét bíróság megállapította: „a házasság csak színlag állt fenn”.

Horvát Árpád 1880-ban újabb pert kezdeményez, hogy semmisnek mondassa ki írásos nyilatkozata érvényességét, amelyben halála esetén Antóniára hagyta (volna) minden vagyonát. Akkor „Horvát Árpádné budapesti lakos” a Damjanich u. 5-ben lakik. És ezt a pert is elveszti.

Az utolsó hír, amit megtaláltam a perveztesről, hogy 1890-ben keresetet adott be a bíróságra: ne csak ágy-asztal módra válasszák el, áttért ugyanis a református hitre, amire nézve bemutatja *Búza József* kaposvári lelkész 1889. december 21-én kiadott nyilatkozatát. Az ítélet még 1890-ben megszületik: az „új házasságra léphetés megengedett”.

Zárt anyag

Ötezer kötetes híres könyvtára volt Horvát Árpádnak, özvegye évtizedeiben ezzel a gyűjteménnyel lakott együtt a Szendrey Ignác vásárolta Hét Bagoly házban, a Képiró utcában. Ha Horvátnak fölmutatható érdemeiről a később évtizedekben, most már évszázadban egyáltalán szó esik, egyértelmű elisme-

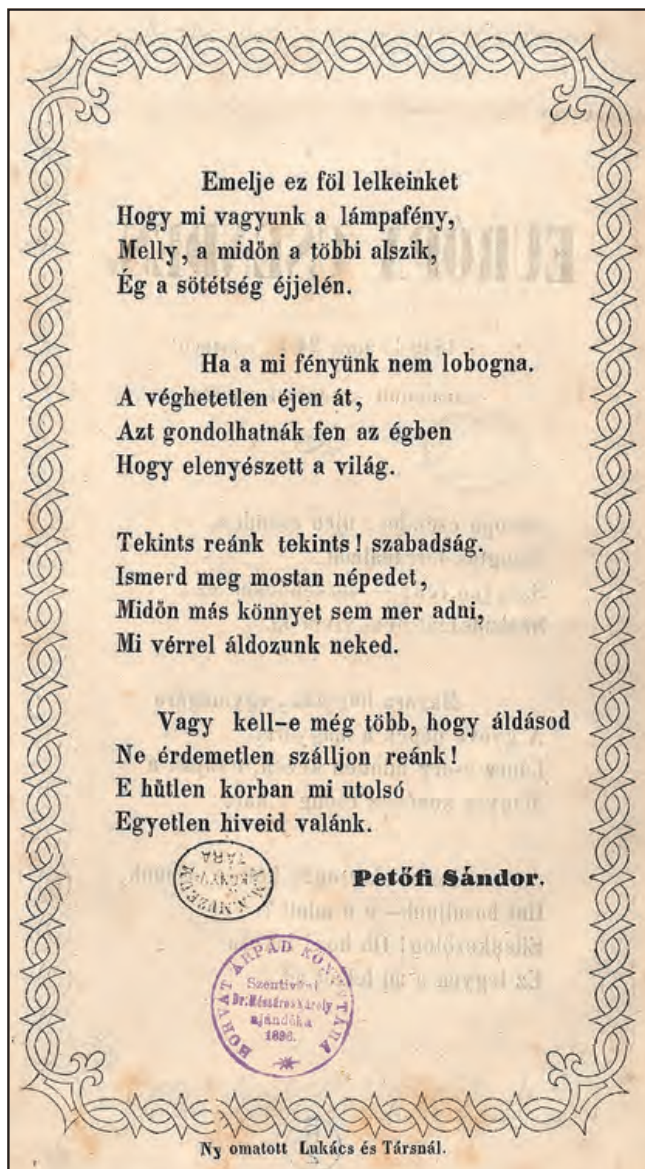
réssel említik, hogy ezt a gyűjteményt a Nemzeti Múzeumra hagyta. (Miután visszaszerezte Willingsdorfer Antóniától). De hát nem ez történt, s főleg nem így. A Vasárnapi Ujság írja 1896 februárjában: „Horváth (sic! – B. P.) Árpád néhai egyetemi tanárnak Horváth István történetíró fiának szakmunkákból álló becses könyvtárát, Mészáros Károly, az ismert bőkezű adakozó megvette 6000 frtért a nemzeti muzeum számára. A könyvtár 4000 kötetből áll, s különösen a század elei magyar irodalmat, a heraldikai, oklevéltani és szociális kérdéseket tárgyaló könyvekben gazdag. Wlassics Gyula közoktatásügyi minisztert Mészáros levélben értesítette ajándékáról, megjegyezve, hogy a könyvtárt elsősorban a Muzeumnak, a Muzeum választása után pedig részben a báró Eötvös József kollegiumnak, részben az egyetem bölcsészeti karánál rendszeresített szemináriumnak ajándékozza. A közoktatásügyi miniszter megleghangu levélben mondott köszönetet az adományért.”

Hogy ki volt ez a bizonyos jótékony adakozó azt a halálakor ugyancsak a Vasárnapi Ujságban megjelent gyász hírből idézem: „Az ismert dúsgazdag emberbarát, aki sok adományt tett az utóbbi években jótékony és tudományos célokra, Szegeden született, orvosként a honvédségbe lépett, szerencsés vállalataival milliányi vagyont gyűjtött. Alapítványai kitesznek 150 ezer forintot. (I. Ferencz József Nevelőintézetnek, a Ludovika Akadémiának, gyakorló orvosok segítő egyesületének, a királyi magyar orvos-egyesületnek, szegedi nőegyesületnek, magyar gazdasszonyok egyesületének, az ipolysági kórháznak adott sok ezreket. Tervezte a millenniumi díszfelvonulás megfestetését az új országház számára, s e célra 32 ezer forintot hagyott végrendeletében.”

Horvát Árpád 1894 októberében halt meg. Egyetlen gyermeke, leánya, *Ilona* élt már csak akkor, nyilvánvalóan ő örökölte – s adta el Mészárosnak – a híres könyvtárát. A szállítandó anyagot 1896. február 4-én csomagoltatta 42 faládba *Fejérpataky László*, a múzeum könyvtárának „igazgató-őre”. A gyors és fárasztó munkáért a múzeum igazgatójától, *Szalay Imrétől Kerekes Pál* laboránsnak 5, *Zárai József* szolgának 3, *Jurcsó József* szolgának 2 forint jutalmat kért – lehet, hogy ő is kapott valamennyit persze.

Azóta az anyag beépült az Országos Széchényi Könyvtár törzsállományába, nem tartják nyilván különgyűjteményként, így az se derülhet most már ki, hogy mi lett a sorsa és egyáltalán melyek voltak annak a gyűjteményrésznek a darabjai, amelyeket *Mikes* a könyvében „elképesztő obszcuritásokat ábrázoló és leíró gazdag kollekción” –ként nevez meg.

Wix Györgynének az OSZK 1984-85. évkönyvében jelent meg figyelemre méltó tanulmánya *Rég elfelejtett gyűjtőkről* címmel. Megírja, hogy 1885-ben a Statisztikai Hivatal felmérte a könyvtárakat, és publikálta is ennek eredményeit, azt is, hogy a kérdőpontokon túl Horvát egész tanulmányban méltatta válaszában a saját anyagát. Ebből a szerző idéz is néhány sort, annak bizonyítékául, hogy „*Szendrey Julia* nem alaptalanul panaszkodott a számára mélyen megalázó, pornográf képekonyv-lapozgatásokról”. Hozzátéve: a férj ezt a gyűjteményrészt is „tudományosan alapozta meg”. Lássuk hát hogyan: „*Csak vaskalaposság, vagy pharisaeismus tagadhatja azt, hogy a sociológiának egyik legérdekesebb témája a nő. E tárgyának irodalma rendkívül gazdag, a mit én abból bírok, az annak színe-java, a mi az európai nagy kultúr-nyelven e tárgyról megjelent (...) I. a) a nő physiologiai és ethnographiai tekintetben, b) a nő psychologiai és erkölcsi tekintetben, c) a nő társadalmi tekintetben, d) a nő jogi tekintetben, II. a) a szerelem, b) a házasság, c) a család, d) az elválás, c) a prostitutio.*” (B. P.) ●

TÉGLÁRÓL TÉGLÁRA

Humayer-tizenegy

Kádár József

A 19. század elején a Soroksári út és Üllői út közötti lakatlan terület még mezőgazdasági művelés alatt állt, de egy 1830. évi térképen a „Soroksarer Linie” és az övárok sarka mellett (néhány épület társaságában) a „Ziegel und Kalkbrenerey” felirat olvasható. Az 1838-as árvíz ezt a vidéket az Üllői úton túl, majdnem a Ludoviceumig előtötte, ezért kiépítették a védgátat. Ezen belül alakult ki az utcahálózat, határán az Einsiedler Gasse – Remete utcával. Neve 1872-ben már Ferenczvárosi Védgát. A térképek ekkor a Dandár utca és Védgát közötti tömbön a „Steigenberger féle téglá és mészégető” fejlődő telepét ábrázolják, bár tulajdonosának neve eddigre már megváltozott. Ám a „Humayer téglá és mészégetője” felirat csak majd az 1893. évi térképen lesz olvasható.

„HUMAYER TÉGLA ÉS MÉSZEGETŐJE” 1893-ban. A mai Soroksári út és Haller út sarkán áll a telep, nyolc épülettel

Az 1828-ban született Humayer Károly családja Stockerauból származott, és valószínűleg kereskedéssel foglalkozott. Egy 1869. április 2-án kelt erkölcsi bizonyítványban olvashatjuk, „Alólírott egyház hivatalosan bizonyítom, miszerint t. c. Humayer Károly úr, mint a Steigenberger féle telkek birtokrészesze, (...) lakik Remete u. 20. sz. a. egész családjával együtt, (...) magát komoly jóra törekvő irányba, mun-

kássága és fedhetetlen becsületessége által kitiűntette s ellene soha semmi nemű panasz nem esett tudomásomra.”

Erre az iratra a „Humayer Károly mész- és tégláégető gyára” cégbejegyzési kérelméhez volt szükség. Az 1874. évi október hó 26-án kelt IPARJEGY szerint a „Budapest főváros IX. kerületi előljárósága Humayer Károly úrnak azon bejelentését, hogy Budapesten a IX-ik kerület Remete utcza 754/19. 755 / 20

sz. alatt fekvő házban a mész és téglá égetési ipart gyakorolni fogja, tudomásul vette, s az iparajstromba bejegyezte.” A kérelmet tehát szerencsésen elbírálták.

A cég készülségét egy 1893 szeptemberében kelt végrendelet mutatja be: „A ferenczvárosi Védgát utcában fekvő telkek, építmények, mész- és tégláégetők”, valamint az „agyaggödörökül használt kőbányai telkek” apósa, „Kempszky Mihály és Anker Lipóttal kötött osztályozási okirat alapján” jutottak Humayer tulajdonába. Ehhez tartoztak még a „lovak, kocikkal, anyagkészlettel.” 1891 június 27-én József fia bevonásával a céget közkereseti társasággá alakította, melybe 1893-ban Béla fiát is bevonta.

Nagy dobás a habarcs

Ezekben az években az ország a Millennium megünneplésére készült. Nagy beruházások kezdődtek, melyek rendkívül sok építőanyagot, téglát, meszet, homokot igényeltek. 1894-ben a Humayer cég jelentős építőipari újítással jelent meg a hazai piacon: műhabarcs gyártásába kezdett.

A műhabarcs – az előregyártott habarcs – technikai újdonságként jelentős fegyverténynek bizonyult az iparágban. Kihazsnálva a lehetőséget a társaság nevével „Első magyar műhabarcsgyár” toldattal kívánták bővíteni, de ehhez azt, hogy ez volna az „első magyar” bizonyítani kellett. Sikerült. A Kereskedelem és Iparügyi Minisztérium felhívására az ország húsz Iparkamárája sorban nyilatkozott, kijelentve, hogy ilyen üzem a területükön sem 1894-ben, sem korábban nem működött. A cég új neve „Humayer Károly Mész Téglá égető Telepek és Első Magyar Műhabarcsgyár” lett. (A viharosan megnőtt igényeket kielégítendő az Újlaki Téglagyár is épített a következő évben a Vizafogón ilyen üzemet, azzal a műszaki különbséggel, hogy a kész anyagot lajtoskocikkal szállították a felhasználás helyszínére.)

A millenniumi beruházások elmúltával az iparág pangása oda vezetett, hogy 1902-től Humayerék már nem gyártottak ezt a terméket.

Végzetes végrendelet

A már említett, 1893 őszén született végrendelet tizenegy gyerek jövőbeni céges szerepét próbálta szabályozni. Kikötötték, hogy a társaságot 1911. január 1-ig változatlan formában, felbonthatatlanul fenn kell tartani a két testvér, József és Béla jegyzése mellett, és a szülők halála után a többi testvér is tagja lesz a vállalkozásnak. Humayer Károly 1904-ben bekövetkezett halála után

H K betűk mélyített „állatbőrben”

Különböző mélyítések, különböző betűformák, kiegészítő számokkal

Keretezett mélyítések, kiegészítő számokkal

Ezt a téglaképet más betűkkel más gyárak is gyártották

Humayer Károly

Humayer József és felesége

azonban Béla kilépett a vezetéséből, majd a következő években mások is erre a lépésre szánták el magukat. Percek kezdődtek, s mindez oda vezetett, hogy gyakorlatilag már az első világháború évkörében teljesen leállt a cég üzemének működése.

A Budapest IX. kerületi elöljárósághoz mint első fokú iparhatósághoz utoljára 1923 szeptemberében adtak be kérelmet, világosan összefoglalva, milyen következményekkel járt az a húsz évvel korábban életbe lépett, előrelátónak gondolt végrendelet: „A háború kitörése óta az építkezés terén beállott teljes pangás folytán kénytelen volt a cég munkásait mind elbocsájtani, és a gyári üzemet teljesen beszüntetni. Egy ideig ugyan még árusított meszet, homokot, és téglát, de lassanként azt is be kellett anyag hiányában szüntetni, úgy hogy közel egy esztendeje cégünk semmiféle kereskedelmi ügyletet nem kötött. A cég további fenntartását nagyon megnehezíti, hogy kb. minden esztendőben elhal egyik vagy másik tag, kik

után kiskorú örökösök maradnak, úgy hogy (...) vezetni jövőben nem is lehetséges a céget. Erre való tekintettel a cég törlését fogjuk kérni, bár a cégtörlés keresztülvitelét nagyban nehezíti az a körülmény, hogy a cégtagokat összehozni felette nehéz, mert egyesek külföldön tartózkodnak, míg az itthon levők csak egyöntetű elhatározással intézkedhetnek a végleges törlés tárgyában. Végül, midőn egy iparendély közel 100.000 koronába kerül, így már felesleges és hiábavaló lenne 12 iparendélyt beszerezni.”

Az egyik örökös, özv. Humayer Ferencné sz. Engl Karolina Terézia még 1921 márciusában bejelentette, hogy a Haller utca 14. alatt „mész és téglá, cement és egyéb építési anyagok kis és nagyban eladásával ipart szándékozik űzni.” Ezt néhány év után, 1925. február 19. napján felszámolta. Humayer Károly cégének utolsó irata szerint „Iparbeszüntetés iránti kérvényünket 1925. április 30-án adtuk be a IX. ker. elöljáróságnál.”

Epilógus

Humayer Emil – Károly unokája – 1936 júniusában a „Humayer József örökösének tulajdonát képező” közeli, Vaskapu utca 38 szám alatti telken építőanyag-kereskedést nyitott. Eltelt egy évtized – benne a második világháború –, és 1949 augusztusában született egy – arra a korra jellemző – minisztériumi levél a végrehajtással megbízott hivatalnok számára: „Humayer Emil építőanyagkereskedő cég felszámolását elrendelem. (...) A felszámolás munkájának tényleges megkezdése előtt a jelen leiratom tartalmát szigorú titoktartás mellett kezelje. Felhívom, hogy a felszámolást a Mész és Cementárúsító N. V. érdekeinek figyelembevételével folytassa le. (...) A felszámolás után esetleg megmaradt tiszta vagyon kiadása iránt az állampolgársági törvény alapján megindítandó vagyonekobbzási eljárás befejezéséig intézkedni nem szabad.”

Sic transit gloria mundi. ●

ÖTVEN ÉV

A TERMÉSZET AZ ÉN SZÍNHÁZAM

Csontó Sándor

Ezt a remek és a sportág kívánalmait a mai napig kiszolgálni képes épületet Hajós Alfréd műépítész, hazánk első olimpiai bajnoka tervezte 1930-ban. A fedett uszoda átadásakor Európa legnagyobb zárt úszócsarnokának számított 33×18 méteres medencéjével. Külső párja és a műugró-létesítmény 1937-ben készült el, majd 1958-ban kültéri gyakorlómedencével bővítették a létesítményt. Itt szórakoznak és pihennek főszereplőink is a képen, akiknek személyét fél évszázad elmúltával nem sikerült már kideríteni. Ellenben megtaláltuk a félszázaddal ezelőtti fotó készítőjét, a 86 éves Kácsor László újságíró, író, fotóriportert.

1965. június 8. Strandolók élvezik a napsütést a margitszigeti sportuszodában

– *Vízvárnak a neve is gyönyörű, hát még a környezet, a Duna-Dráva Nemzeti Park, amelynek közepén fekszik. Kácsor Laci bácsi itt él visszavonultan az Ady Endre utca utolsó házában, közvetlenül az erdők és a vizek mellett. Évtizedekig benne volt az „élet sűrűjében”, mégis ennyire szenvedélyesen szereti és tiszteli a természetet?*

– Világéletemben erdész szerettem volna lenni. Aradon születtem, de a familia egy része a Bihar-hegységben, a varadi püspökségben gyakorolta ezt a hivatást, szinte belenőttem a természetbe. Nagyváradon jártam a Szent László gimnáziumba, majd a piaris-

tákhöz, de édesanyám korán megözvegyült, így egyszerűen nem volt pénz a taníttatásomra. Erdély visszacsatolását követően jól éreztük magunkat abban a közegben, ahol mindenki magyarul beszélt, és megértettük egymást. Mert a kisebbségi élet szörnyű gyilkos dolog volt, vigyázni kellett, ki előtt és mit beszélt az ember.

– Mikor jött át Magyarországra, egyáltalán volt kihez?

– 1945 nyarán üres zsebbel – se szállás, se rokon – jöttem fel Budapestre. Kőbányán kaptam egy címet, ahol a Fertő utcai Mélyfúró Berendezések Gyárában kitanultam a kovácsmunkát. Többségében a szovjeteknek dolgoztunk jóvátételi célból, de a maszekba kovácsolt késeket a hétvégén élelemre cseréltük. Közben édesanyám is utánam jött, a Kálvin tér 3. szám alatt laktunk az ötödiken. Majd jelentkeztem a pesti bölcsészkarra, ahová felvettek, kollégiumba kerültem, de később áthelyeztek volna a „diplomataképzőbe”, amihez egyáltalán nem fűlt a fogam, így a vizsgák előtt otthagytam az egészet. Volt néhány olyan arc, akit ismertem már, és semmilyen politikai szerepet nem akartam vállalni. 1952-53-ban katonai szolgálatra kellett bevonulnom Keszthelyre, szerencsére itt már a hadosztályi lapnak dolgozhattam.

– Egy karakán embert ismertünk meg, akiben van spiritusz, mással egy élet alatt nem történik ennyi minden. Vasak és hálók után újabb csavar következik, miként lett magából újságíró?

– Ötvenegyben kaptam egy fülest, hogy gyakornokot keresnek az MTI belpolitikai rovatánál. Érdekes dolognak tűnt, igaz, tízszer újraírták velem a próbacikket, csak hogy teszteljenek, mennyire vagyok rugalmas. Feltettem a jövőmet erre a szakmára, itt tényleg lehetett „úszni a sztorikban” és rengeteget tanulni a sok régi, dörzsölt kollégától, Nagy Jenőtlől és Gárdonyi Jenőtlől, Vigh Jósikától. Baczony Lászlótól, a gyorsírótól, aki harmincszor lett magyar bajnok – mindig őt küldték a parlamentbe, angolul hallgatta a híreket, magyarul azonnal gyorsírta a szöveget.

– Itt nem tapasztalt politikai nyomást, nem voltak elvárások az elvtársaktól?

– Éles korszak volt, de az ember hamar megtanulta, hol van a láthatatlan sorompó. Mindenki tudta miről van szó, és ebben a közegben rögtön kiderült ki honnan érkezett és ki hova tart. Nagyon kemény dolgokról nem írtunk, csak azt kellett zengeni, hogy munkaverseny, munkaverseny, az olcsó propagandát adni, tudósításokat különböző üzemekből és kulturális eseményekről. Ami rázós ügy, azok a nagy beszédek voltak, itt nem lehetett egy betűt sem tévedni. Én az angolnál sokkal sikosabb voltam, nem bírtam az alakoskodást sosem, a véleményemet egyenesen megmondtam.

– Élőben hallgatni Rákosit, Gerőt, Nagy Imrét és többiekét, még a gondolatra is beleborzongunk. 1956-ban vállalt szerepet magánemberként, riporterként?

– A Piarista közben mentem át az alagúton, és láttam, hogy hatalmas a tömeg, gyülekeznek a diákok a professzorokkal. Az épület sarkán volt egy telefonfülke, mindjárt leadtam a tudósítást a szerkesztőségbe: srácok, itt valami lesz! Mire felértem, már zúgott, mint a méhkas, nagyon feszült volt a hangulat. Egy kollégával meg elmentünk a rádióhoz is a Bródy Sándor utcába, a múzeumkerti oldalbejáratig jutottunk. Itt már lövöldöztek, sokan megsebesültek. Nem kívülről lőttek először. Azt lehetett látni, hogy a tülerő belül van. Visszaindultam a Kálvin térre, ami a legrohadtabb helynek számított ekkor a számtalan kósza lövedék miatt. Kapott az Üllői útról, a körút felől, a Baross ut-

cából. A házunkat is belövés érte, életveszély volt ott maradni. Anyámmal és a feleségemmel meg a többi lakóval levonultunk a pincébe. Mellettünk volt egy fűszerbolt, egy férfit, aki sorban állt kenyérért, felkoncoltak az udvaron...

– Milyen szakmai kihívásokat és élményeket élt meg az MTI-ben? Gondolok itt elsősorban a fényképezésre.

–1968-ban elvégeztem egy mezőgazdasági szakiskolát, és Nyíregyházán halász szakvizsgát tettem. Keresztbe-kasul jártam az országot, mindig tanultam, látni akartam és írni szerettem volna. Engem a belpoltól lehívtak a fotósokhoz, ami egyesült a Magyar Fotóval. A vezető tudta, hogy én jól fényképezek, és naponta két-három riportot mindig behoztam. Itt csodálatosan képzett szakemberek működtek, akik mesteri szinten dolgoztak, de hát riportot nem tudtak készíteni. Roppant módon tetszett a dolog. Imádtam a gyorsaságot, az azonnalíságot a fotózásban is, ami a sajtónak a hitelességét bizonyítja. Egyébként még a keresztapám nyomta a kezembe az első gépet negyedik elemista koromban, egy macskát kaptam le a fán, ma is megvan a kép. Sajnos az itt közölt fotómra nem emlékezem, több ezer felvételt csináltam a hosszú évek alatt. A legdöbbenetesebb esetem a két vasúti szerencsétlenség volt Szolnokon és Mendénél, amikről szintén én csináltam elsőként képes anyagot.

– Meddig tartott az MTI, és merre vitte tovább az útja?

– 1982-ig, harminc évig dolgoztam ott. Akkor új főnökök jöttek, átszervezés, satöbbi, felmondtam. Én lettem az első önkéntes munkanélküli. Kérdezték, a haverok, mi lesz veled? Most kezdődik az élet, mondtam. Szabadúszó újságíróként közöltem főleg természetközeli témában cikkeket, akár névtelenül is, több magazinban, és nekiálltam könyveket írni. Az életemre mindig nagyon vigyáztam, a riportkeredés a kenyérkereset volt, de az élet örömét más adta. A természet szeretete, ez az én színházam.

– Meg lehetett ebből élni?

– Amíg tudok dolgozni, addig nem halok éhen. Azt hiszem, a Horgászösvények lett az első könyvem és azután jött sorban a többi, nem is tudom hány: Barátom a természet; Gemenc; Vizi barangolások; Bogrács és nyárs; Velencei-tó; Vízparti táborozás; A folyók élni akarnak. Próbáltam valamit létrehozni, ami hasznos másoknak is. Megcsináltam 1991-ben Matty községben a Madár emlékparkot: a Pantheon aviumot. Tizenhárom kipusztult honi madárfajról faragtattam kopjafát, a munkát a saját zsebemből fizettem. Megmentettem több tucat kormoránt a pusztulástól, amikor levelenként megvettük-kiváltottuk a fákat, ahol fészkeltek. Itt építettünk magánkezdeményezésből egy iskolát is, két pedagóguslakással, még számítógépet is szereztünk, talán elsőként az országban. Ma sajnos már nincs meg, eladták.

– Tiszteletre méltó a tudása és a rajongása a természet iránt. Még horgászversenyt is elneveztek magáról. Tavaly vehette át a Pro natura díjat a Magyar Természettudományi Társulattól eddigi munkája megbecsüléseként.

– Döbbenetes érzés volt öltönyben lenni, nem hordtam harminc éve. A koromat is a természetnek köszönhetem. Idén egyedül maradtam: a feleségemmel három nap hűján hatvan évig éltünk együtt. Állítok az emlékére egy útmenti keresztet Pro natura felirattal, hátul a barátaim monogramjával. Még megy a szekér, majd szólnak, ha le kell szállni róla. Tulajdonképpen a nehézségekkel együtt is olyan szép életet éltem, amit mindenkinek kívánnék. S amíg lehet, magamnak is. ●

A NAGY HÁBORÚ

Toldd meg Dianával!

Daniss Győző

A „nagy háború” a reklámvilágot is érintette. Mivel rádió, televízió, internet nem volt, és mert egyre korlátozottabbak voltak a plakát-, levelezőlap-, számológépek-lehetőségek, elsősorban a sajtóhirdetések világát. Mégpedig nemcsak a katonaköpenyek, bakancsok és mülábak tárgykörében.

Több lapban és többször is megjelentek a fennhéjázástól korántsem mentes efféle ajánlások: „Az első ágyúlövés elsöpörte a haszontalan és ártalmas francia és angol szépitőszereket. Manapság aki félti egészségét és tiszta, üde, fiatalos és városias arcot kíván, Dr. Jutassynak, a hírneves kozmetikai orvosnak arcápoló szereit használja. Dr. Jutassy krém 5 K

Dr. Jutassy szappan 2 K

Dr. Jutassy púder 5 K

Kapható minden jobb üzletben.

Főraktár: Kozmetikai gyógyintézet, Budapest, VI. Kossuth Lajos utca 4. szám”

A Lysoform fertőtlenítőszer „békebeli” hirdetésén mókás arcú fiatalember hívta fel a figyelmet a termékre. A háború kitörése után nyomban katonaruhába öltözött – szintén több lapban –, a szöveg pedig „Jelentem alássan, a Lysoformmal én is bevonultam”-ra változott.

Borszesz – etilalkohol (C₂H₅OH) – szintelen, kellemes szagú, égető ízű, kék lánggal égő folyadék. Tömény állapotban erős méreg. (Természettudományi Kislexikon, 1971)

Sósorszesz – Igazi mivoltában: kevés sós vízzel kevert valódi borszesz, tehát sós cognac. Ilyen formában azonban már nem kerül forgalomba s a legfeljebb sós törkölypálinkát adnak; különben az ezen a néven kapható termék nem egyéb, mint – a boros szag kedvéért – kevés önantéterrel illatosított és sós vízzel hígított gabona- vagy tengeriszesz. Házi orvosság. (A Pallas Nagy Lexikona, 1897)

Sósorszesz – Illatosított, alkoholban dús folyadék. Eredetileg a borszeszt (borolajat, önantsavas etilésztert) sós vízzel keverték (franciapálinka), főként házi használatú testápolásra, innen az elnevezése. Napjainkban az alkoholt illatosítókkal, például ecetéterrel (etil-acetáttal), aromás tinktúrákkal keverik. Testápoló, tonizáló- és bedörzsölőszer. (Magyar Nagylexikon, 2003)

Az Odol szájvizet „csinos tábori dobozba” csomagolták, s „a háború tartama alatt díjmentesen szállított” üvegekben kínálták.

Brázay és Erényi

A sósorszeszt, a különféle illat- és ízanyagokkal kívánatosabbá tett, sós vízzel hígított alkoholt bő évszázada ismerték már, amikor a 19. század vége felé egy Európát járt kereskedő, Brázay Kálmán Budapesten is professzionális módon kezdett hasonlót gyártani. És nemcsak gyártotta a sokoldalúnak mondott terméket. Sajtóhirdetés-zuhatagával kevésbé ügyes boltostársainak is gyorsan fölébe kerekedett. A maga sósorszeszét a Kakas Márton című hetilap 1904 első negyedévi számainak biznysága szerint egyebeken kívül hajhullás és lábizzadás, májfoltok és korpásodás, torokfájás ellen, valamint látásjavításra és fogápolásra ajánlotta.

Alig valamivel később jelentkezett egy kivételesen erős versenytárs. Erényi Béla gyógyszerész szintén sósorszesz-gyártásra és -árúsításra adta a fejét. Brázayt nemcsak mentollal gazdagított termékével szorongatta, hanem hasonlóképpen az övéinél hatékonyabb hirdetéseivel. És már a sósorszesz-kampány előtti években, akkor még más termékeivel is. Kopaszodás ellen hajszeszt, tripper ellen pirulát, bőrápolásra szappant, krémet, púdert, a férfierő megtartására (titokban, postán küldött) pasztillát kínált.

És hamarosan következett a főtermék, a Diana! Az 1904-ben alakult Diana Ipari és Kereskedelmi Rt. hat évvel később megvette Erényitől annak sósorszeszt és kozmetikai cikkeket árusító üzletét, valamint a gyártási jogokat. És azonnal elindított egy nagyszabású kampányt.

A Vasárnapi Ujság 1910. szeptember 18-i számában (ez a hetilap volt a Diana-reklámhadjáratok vezérhajója) teljes oldal harsogta, hogy a sósorszesz sokféle ember sokféle baján képes segíteni – miközben nem feledkezett meg arról, hogy a szer

„egyedüli készítője Erényi Béla gyógyszerész, Budapest, Károly körút 5.”

A termék politikai, katonai helyzetűl független értékét e lap 1913. február 13-i száma már felső fokban méltatta: „Ismeri ön már a Diana sósorszesz grandiózus hatását? Minden egészséges és minden beteg igazolhatja, hogy az elképzelhető legjobb siker csakis Diana sósorszesz használatával érhető el.”

Való igaz, hogy a szer – főképp alkohol-összetevője gyors párolgásának, hűtőhatásának köszönhetően – bedörzsöléssel, masszírozással frissítette a fáradt végtagokat, átmenetileg csillapította a fájdalmakat, valamelyest pedig fertőtlenített is (mellékhatásokról akkor nem tudtak vagy elhallgatták, hogy esetleg kiütéseket, légzési zavarokat okozhat). De a „minden bajra gyógyír” kitétel ez esetben sem volt igaz.

A háborút a részvénytársaság azon nyomban eladásai szolgálatába állította. Három nappal a Szerbiának küldött hadüzenet után a Népszavában így: „Háborúba Diana sósorszeszt visz, és győzni fog a magyar katona, mert a Diana sósorszesz hőség ellen, kimerültség ellen, sebesülés okozta fájdalmak ellen első segítség. Kapható mindenütt.”

A sósorszesz-reklámok 1915-ben elétek fénykorukat. A százazrekre menő veszteséglista talán még nem oszlatta el teljesen a győzelem reményét, a hirdető meg arra is számíthatott, hogy sokan minden elérhető módon próbálnak segíteni a fronton lévőeknek – egyebeken kívül azért is, hogy nyugtathassák magukat: „én mindent megtettem, sósorszeszt is küldtem”.

A cég a Vasárnapi Ujság a május 30-i számának egy teljes oldalát megvásárolta. Kilenc rajzocskaival és a hozzájuk illő – egyik-másik esetben bombasztikus – szöveggel próbálta az olvasók agyába vésni, hogy okvetlenül vásárolják a termékét. Hozzáteve mindjárt:

Katonák

füldbe ácsolt edükben ezer hajnak vannak kitéve, ha

Diana sósborszesz kíválatuk elfogyott. A gondos katona idejében rendel Dianát, hogy minden külső és belső fájdalmát rögtön csillapíthassa.

Családok

há feleség — jó gyermek soha ne feledjék harcateren küzdő övéiknek

DIANA sósborszeszt küldeni, mert ez a legerősebb fegyver a láthatatlan ellenség, sok győztrő kór leküzdésére.

Nagy öröme

a katonának, ha csomagot kap hazáról, de még nagyobb az öröme, ha

Diana sósborszesz is van benne, amit belsőleg-külsőleg egyaránt eredménnyel használhat minden hajnál.

Ápolók

és ápolónőknek nélkülözhetetlen kiegészítője a

Diana sósborszesz Áldásos hatása a harcateren is érvényesül.

Orvosok

nagy mennyiségben és állandóan használják a

DIANA sósborszeszt sebesültek és más betegek fájdalmának borogtatásokkal és bedörzsölésekkel való megszüntetésére.

Csodaszere

Korunknak a 42-es és 60^{1/2}-es, meri örökös gyógyítja ellenségeinket. Viszont a **Diana sósborszesz** baros katonáinkat gyógyítja ki a sok győztrő betegségből, fertőtleníti és új életre kelti a szenvedőket.

Üdítő

hatása ebben a hőségben a lővész-árokokban küzdő katonákra csak a **DIANA sósborszesz**-nek van. A bedörzsölések fel-frissítik az idegeket és könnyen elviselhetővé teszik a kimerültségtől fáradt hősöknek.

Hűsítő

italt gyakran egy pár csepp hamisítatlan **DIANA sósborszesz** pohárba öntve künn a táborban épp úgy használ mint itthon.

Fájdalomcsillapító

a **Diana sósborszesz**. Masszírozás alatt a lábuk, karok elernyedni fízalt rugalmassá várszolja és az összes fájdalmakat megszünteti.

Utravaló

ideális fertőtlenítő-szer a kipróbált **DIANA sósborszesz**. Megvédi harctérre induló katonáinkat a vaggónokban és más miniserülttől előforduló bacillus súlyos következményeitől.

A Diana sósborszesz alapárul 1915 május 15-től:
Eredeti üveg ára 60 fill.
Közép üveg ára 1 kor. 50 fill.
Nagy üveg ára 3 kor.

Diana Kereskedelmi R.-T.
Budapest, V., Nádor-utca 6.

„A Diana sóborszesz alapjai 1915. május 15-től:

Eredeti üveg ára 60 fillér
Közép üveg ára 1 kor 50 fillér
Nagy üveg ára 3 kor
Diana Kereskedelmi R.T. –
Budapest, V. Nádor utca 6.”

A szövegek pedig:

„**KATONÁK** – földbe ázott odúikban ezer bajnak vannak kitéve, ha Diana sóborszesz készletük elfogyott. A gondos katona idejében rendel Dianát, hogy minden külső és belső fájdalmát rögtön csillapíthassa

CSALÁDOK – hű feleség, jó gyermek soha ne feledjenek harctéren küzdő övéiknek Diana sóborszeszt küldeni, mert ez a legerősebb fegyver a láthatatlan ellenség, sok gyötrő kór leküzdésére

NAGY ÖRÖME – a katonának, ha csomagot kap, de még nagyobb az öröme, ha Diana sóborszesz is van benne, amit belsőleg-külsőleg egyaránt eredménnyel használhat minden bajnál

ÁPOLÓK – és ápolónőknek nélkülözhetetlen kiegészítője a Diana sóborszesz.

Áldásos hatása a harctéren is érvényesül
ORVOSOK – nagy mennyiségben és állandóan használják a Diana sóborszeszt sebesültek és más betegek fájdalmainak borogatásokkal és bedörzsölésekkel való megszüntetésére

CSODASZERE – korunknak a 42-es és 30½ -es, mert örökre kigyógyítja ellenségeinket. Viszont a Diana sóborszesz harcra katonáinkat gyógyítja ki a sok gyötrő betegségből, fertőtleníti és új életre kelti a szenvedőket

ÜDÍTŐ – hatása ebben a hőségben a lövészárkokban küzdő katonáinkra csak a Diana sóborszesznek van. A bedörzsölések felfrissítik az idegeket és könnyen elviselhetővé teszik a kimerültségtől fáradt hősök sorsát

FÁJDALOMCSILLAPÍTÓ – a Diana sóborszesz. Masszírozás alatt a lábak, kezek elernyed izmai rugalmassá varázsolja és az összes fájdalmakat megszünteti
ÚTRAVALÓ – ideális fertőtlenítő szer a kipróbált Diana sóborszesz. Megvédi harctérré induló katonáinkat a vagonokban és más mindenütt előforduló bacilus súlyos következményeitől.”

Az csak apró hiba, hogy az első képecskén igencsak gondatlan katona látszik. Hiszen ő a hirdetés javaslatával ellentétben csak akkor ír a hazaiaknak, amikor már nincs sóborszesze: „a Dianám elfogyott, kérlek, küldjél azonnal belőle” – és mire ez a kérése teljesülhet, bizonyosan eltelik egy-két hét vagy még hosszabb idő a pánacea nélkül.

Nem hiba, hanem valójában gyalázatos cinizmus a „Csodaszere” kezdetű reklámrész. Hiszen hogy mondhatja bárki – még egy háború kellős közepén is –, hogy „gyógyszer” a 42-es és a 30½ -es lövegek halálvivő lövedéke?

A sóborszesz acélossá tesz!

A nagyotmondás nemcsak egyetlen újság sajátossága volt. A Pesti Napló október 17-i számában ezt adta közre a részvénytársaság: „Toldd meg a kardodat egy lépéssel, hogy győzz. Ezt hirdették a régi magyarok és egy évezreden át megtartották a Duna-Tisza, Kárpát és Adria között. Ma a magyar katona jelmondata: Toldd meg a kardod egy üveg Diana sóborszeszszel, és nincs ellenség, mely ellent tudni állni. Mert ettől izmos, erős, acélossá lesz.”

És ismét a Vasárnapi Ujság. Akik végiglapozták az október 31-iki számot, a Lánchíd képe alatt ismét handabandázó szöveget olvashattak: „Magyarország nem volt, hanem lesz! A legnagyobb magyar e fenséges mondata sohasem volt oly igaz, mint ma, mikor a magyarság csodálatos erényekben tündöklök. A magyar név külföldön is hódítóan jár. Hű kísérője hódító útjában a Diana sóborszesz, mely az izmokat erősíti, megacélozza. Minden magyar anya tudja ezt, mikor a harcba induló fiát dicsőséges útjára Diana sóborszeszszel látta el.”

November 7-én pedig már-már az elemkörtán körébe vágó – kimondatlanul is főképpen a katonákra vonatkozatható – szöveggellett találkozhattak az olvasók: „A vezérkar is elismeréssel adózik vitéz katonáinknak, akik a haza védelmében csodákat művelnek. Ehhez a csodához csak egy fogható, az a hatás, amit a Diana sóborszesz gyakorol az emberi testre. A szervezetet felfrissíti, az izmokat acélossá teszi! A valódi Diana sóborszesz úgy külsőleg bedörzsölésekre, mint belsőleg cukorra vagy vízbe cseppentve használható. Rögtöni fájdalomcsillapító, frissítő, hűsítő háziszere. Első segítség a házban. Mindenütt kapható. Ára 60 fillér.

Főelárusító: Diana Kereskedelmi Részv. Társaság eladási osztálya, Budapest, Nádor utca 6. szám”

Az árut el kell adni...

A Kis Ujság hirdetése december 28-én hasonló szellemben búcsúztatta az évet (a reklámszöveg írója emlékezhetett a nem sokkal azelőtti lánchidas hirdetés ötletére): „Anyai áldás kíséri a harcba induló magyar katonát. De a jó anya tudja, hogy nemcsak isteni áldás tartja egészségben a fiát, hanem ahhoz más is kell. Ez a más pedig semmi más, mint a Diana sóborszesz, mely az izmokat acélossá teszi, a test ellenálló erejét növeli.”

A Vasárnapi Ujság utolsó 1915-ös számában megjelentetett egész oldalas, sok kis képből-szövegből szerkesztett reklámjában a részvénytársaság visszavett a „harciaságból” – talán mert a hátország szilveszteri/újévi hangulatát nem akarták rontani, talán mert tudták, hogy a társadalomnak kezd elege lenni a háborúból. A képsorból már csak egyetlenegy mutatott katonát. A közös, „Kizárólag Diana-sóborszeszt használ” szalagcím alatt – megelőzve az öreget és a fiatalot, a beteget és a pilótát meg a nagymamát stb. – ezzel a szöveggel: „...A KATONA, mert ettől izmos, erős, acélossá lesz”.

Az árut el kellett adni (ahogyan el kell adni ma is). Amint a többi hirdető, a Diana-cég reklámszakemberei előtt sem volt ismeretlen gondolat, amit az előző évben, Mikulás napján a Veszprémi Napló intelmeként adott közre: „Amint a reklám dobja elhallgat, a vásárló közönség is elalszik. Most még csend van minden vonalon, csak az ágyúk dörögnek a messze távolban.”

Aztán már nem volt csend. Dörögtek a 42-esek, a 30½ -esek meg a többiek. És egy-re jobban a hirdetések is... ●

FÉNYYIRDA

Titkos
udvarokSebestyén László
fotósorozata

Divat volt valaha a képes újságoknál, hogy poszterminőségben adtak közre egy-egy felvételt, rendszerint valamely sztárról (akkor még így hívták a celebet). Ezt a hagyományt újítjuk fel most, a magunk nyelvén fogalmazva persze: Sebestyén László felvételeivel. Fadobozos, lábön álló fekete-fehér felvételekre alkalmas „Klősz”-kamerájával a pazar pesti és budai paloták udvarait örökítette meg.

VII. Akácfa utca 59. A téglány alakú elnyújtott udvar hosszabbik szárán folyosók futnak, míg a rövidebben loggia látható. A hagyományos pesti bérházaknál tágasabb, levegősebb ez a térformálás. Így az udvari lakásokba a megszokottnál több napfény árad. Ez a megoldás jellemző Fodor Gyula (1872–1942) munkáira. Az építész 1903 és 1915 között több mint negyven szecessziós külsejű bérházat tervezett a fővárosban gazdag megbízóknak. Épületeinek homlokzati kialakítása is árulkodik keze munkájáról, de különösen azoknak belső téralakítása, gazdag díszítettsége – kovácsoltvas, üvegablakok – jellemzik alkotásait. Ernst Mór és felesége, Steiner Róza 1906 márciusában vásárolta meg az Akácfa utcai telket. Az építési engedélykérelmet két hónap múlva a tulajdonosok megbízásából az építész nyújtotta be háromemeletes bérház emelésére. Augusztus 23-án az épülőfélben lévő bérház negyedik emeletén műterem kialakítását kezdeményezték. A gazdag lisztkereskedő háztulajdonos és a tervező együttműködéséből 1912-ben az V., Balassi Bálint utca 19. szám alatt ötemeletes, belső udvaros bérház született. A háztulajdonos fiának, Ernst Lajos (1872–1937) műgyűjtő, mecénás és múzeumalapítónak 1911-ben tervezte Fodor az Ernst Múzeum épületét a VI. Nagymező utca 8. szám alá. Fodor Gyula életéről, munkásságáról a <http://kep-ter.blogspot.hu> oldalon tájékozódhatunk. (H. V.) ●

fotó: Csontó Sándor

Simplicissimus Budapestje*

BEVEZETÉS A KORSZERŰ SZNOB- ÉS HEDONIZMUSBA, VALAMINT AZ ALKALMAZOTT EMBERLESÉS TUDOMÁNYÁBA

Kí! – Békés Márton és Böcskei Balázs kiáltványa

Dühítő, pökhendi, túl sokat markoló, brosúra külsejű, gondozatlan szövegű, mégis lendületes, letehetetlen kötetecske került a kezembe. Semmihez sem hasonlítható, félig elkészített iromány, mint ha egy tízszer ekkora könyv csontváza lenne, amelyről még hiányzik a hús. Az a blog, ahol rábukkantam a könyvre, kor-körképnek nevezi el a műfajt. Valójában egy mindent kicikiző, bicskanyitogatóan magabiztos kiáltvány, türelmetlen – mindent és mindenkit kioszt. Szerelmi vallomás a digitális korszak előtti időszak értékeihez. Arra próbál receptet adni, hogyan lehetne ezekhez visszatérni. Nem kevesebbet, mint a külvárosok forradalmát hirdeti meg. Nyelvezete elképesztően „változatos”: hol a jelenkori szellemtudományok tudományos közleményeinek zsargonját, hol a Magyar Narancsban született „új újságírás” tömör és eredeti, odamondogató szóhasználatát veszik elő. És zárójelben mindig megadják, honnét vették a kifejezést. A források között egyaránt találunk nagyon ismert és obskúrus szerzőket, számuk összesen talán a százat is meghaladja. Az idézetek összterjedelme igen jelentős. Olykor az az érzésünk támad, hogy itt a szerzők felmondják olvasmányaikat.

Tíz fejezetre oszlik a kiadvány, az első címe nagyon vészjósló: „Ez egy hadüzenet”. Aztán tudományoskodó fejezetcímek következnek: Térképtelenség, Emléketlenítés, Nyelvtelenítés stb. A tizedik megint vészjósló: Ellenállási záradék. De lássunk egy kis idézetet a második bekezdésből: „A posztmodern ösztöndíjak meghirdették a személyessé lett történelem és politika varázsosságát, a kockázatokkal élés kedélyességét, a cseppfolyós modernitás játékosságát, a nézőpontok labirintusának jőféjségét. (...) Szégyenné és egyben divattá lett az elfojtás, megvetendővé a rend utáni vágy. Az »egyfelől-másfelől« nemzedék megfosztja magát és megfosztódik az igazságtól, a nézőpontok nézőpontjának nézőpontjai miatt. A digitális templomban, ahol mindenki adatot generál, tartalmat gyárt,

nincs igazságfelmutatás, csak bálványimádás és búcsúcédula-vásárlás.”

És egy sor kihagyással folytatódik: „A »modern idők« efféle időöltő kedvenc-kedéseivel szemben a mi tevékenységünk és értékünk az ima, a szenvedély, a csoda, a bűn, az irgalom, az ész, mely tisztelőben tartja a felette álló igazságokat, a puritanizmus, az alázat, a gyermekkor visszavétele az infantilizmustól, a természet lázadásának megfigyelése, az állatok előtti út megtisztítása, a női illat utáni visszafordulás, a kialakított helyett az adott és kapott férfiasság, a digitális géprombólok testedzése. Várni, hogy beérjenek a fák mögé a fények, a belső és a városban belüli határok visszaállítása, az utolsó, posztinternet-koron túli ítélet várása.”

Talán ebből érezhető, mennyire zavarba jöhet egy érdeklődő, kockázatokat szívesen vállaló olvasó. Mert most akkor mit olvas? Imakönyvet? Politikai kiáltványt? Ökobiáliát? Tudós szociográfiát? Elképesztő, milyen nagy területeket nyargal be a két szerző, akik egy ponton bevallják, hogy tíz-egynéhány éve mindketten vidékről érkeztek a fővárost meghódítani.

A könyvecske hajtóanyaga egy ideig – szemlátomást – a Budapest iránti aggodás. Aztán ezt felváltja az emberiség sorsa feletti szorongás. Majd következnek az igazi férfi ismérveinek részletes felsorolása (hogy milyen igen, milyen nem). És még nagyon sok más dolog. Mindegyik témára mint méhecske rászállnak, aztán iramodnak is tovább. A kifejtés helyett marad a költészet (helyenként „költészet”) eszköztára. A vége felé ismét visszatérünk Budapestre, itt egészen emészthető és újszerű bekezdések is találhatóak a mai egyetemista korúak romkocsmaszokásairól. Ezen belül azonban van egy érdekes, mulatságos vonulat: a szerzők (egyikük ismert konzervatív, másikuk ismert szocialista „ifjútörök”, társadalomtudományokban is jártas publicista) váratlanul hinni kezdenek a külvárosok népeben. Őket ösztökéli a képletes? valóságos?) lázadásra. A panelek világáról is írnak elmélyült bekezdéseket.

De az ultima ratio a természet. Talán az mentheti meg az elkorcsosult belváros népét.

A kötetnek szerkesztője nincs, csak korrektora, ő viszont nem volt képes lefűlteni fél tucat nagyon idegesítő mellétűtést. Akárhogy is – feltétlenül érdemes kézbe venni. Bosszankodni rajta, alaposan megvitatni, ellenvéleményt írni.

Ha lenne erre energiám, három kérdést szegeznék a szemükbe:

— Miért kell becsületszóra elhinnünk, hogy a romkocsmadivat ilyen alapvető jelensége a város történetének?

— A város folytatódó szétesése sajnós tény. De biztos hogy ennek a digitális forradalom és a tőkének a bulinegyedbe való beáramlása az oka?

— Hogyhogy nem esik szó a végtelenül izgalmas és sokszínű budapesti kultúráról? Az ahhoz való hozzáérés és róla szóló információ ugyanúgy megnövekedett, mint a romkocsmák száma.

A röpirat üzenetével a következő jelszót állítanám szembe: „Be! (A színházakba, koncerttermekbe, kortárs galériákba.)” (L’Harmattan, 2015, 124 oldal. A borítóterv Ravasz Jonathan munkája, ára 1990 Ft.)

Hol tart most a Fortepan csapat étvágya az ötödik születésnap közeledtével?

Mint ismeretes, a portál 2010. augusztus 20-án került ki a világhálóra. Ismeretése, társadalmi helyzete, lobbijereje, szervezeti háttere nem is hasonlítható az indulás körüli időkhöz. Az, hogy a közgyűjtemények rejtőzködő fotóarchívumai a portál indulásakor (kevés kivétellel) nem voltak rendesen feldolgozva, és (nagyon kevés kivétellel) nem voltak kitéve a hálóra, idegesítette ugyan az alapítókat, de nem gondolták, hogy valaha is tényező lehetnek abban, hogy a múzeumokat, levéltárakat serényebb munkára serkentsék. Arra végképp nem gondolhattak, hogy felvehetik a harcot az ellen, hogy az egyébként alulf finanszírozott közgyűjtemények pénzt kérjenek az őrzésükre bízott fotó-műtárgyak digitális változataiért. Az ötvenezres képszámot május elején elért archívum olyan illusztrációs gazdagságot kínál a

*Mottó: „Nekem mondd, pestinek, hogy füle van a tepsinek?” – XX. század végi mondás

legtöbb felhasználónak, hogy az előbbiek bevételei az idő előrehaladtával a zérushoz gravitálnak. Ráadásul a tipikus felhasználó ma már az internetre keres képet, két nagyságrenddel kisebb felbontás is elég neki, mint ami a jó minőségű könyvekhez szükséges.

Kimondható, hogy a Fortepan ügyfelei ma már nem csak a továbbra is nagyra becsült családi magán-adományozók, hanem az állami és önkormányzati archívumok. Könnyen belátható, hogy az az ismertség, amelyet az ingyenesen többszörözhető képek nyilvánvalóan gyakoribb használata meghoz a jogtulajdonosnak, egyre inkább, egyre többszörösen felülmúlja az esetleg besöpörhető jogdíjak összegét. Az is nyilvánvaló, hogy azok a közgyűjtemények, amelyek „hamar ébrednek”, jóval nagyobb ismertségi növekedést könyvelhetnek majd el, mint azok, amelyek csak vonakodva vezetnek be majd az ingyenes, szabad felhasználást.

Látni kell, hogy a Fortepan célja nem az, hogy az ő felületére tegyék fel a közgyűjtemények a képeket (erre nem is lenne elég tárhelye), hanem hogy a sajátjukra, de ingyenesen, nagy felbontásban, engedélymentes módon, a Creative Commons 3.0 szabvány szerint. A Fortepan néhány tucat képet boldogan elfogad, ez nagy hírverést csaphat a közgyűjteményeknek. Az egyik ilyen volt például a Veszprém Megyei Levéltár csodás *Kozelka Tivadar* anyagával, vagy az érdi Magyar Földrajzi Múzeum: feltehetően *Erdélyi Mór* anyagai, üveglemezen.

Hatalmas áttörés a Fortepan és Budapest Főváros Levéltárának összefogása: a Klösz hagyaték mintegy ezeröttszáz képének ingyenes közzététele. Ha minden igaz, mire ez a Budapest szám elhagyja a nyomdát, már kint lesznek a képek a Fortepanon.

Miért van értelme az extrém nagy felbontásnak?

A Fortepan csapat úgy került kapcsolatba Budapest Főváros Levéltárával, hogy felajánlotta: helyettük használja ki a BFL az ajándékba felkínált lehetőséget, amellyel egy magáncég kereste meg őket, miszerint 500 óriási felbontású felvételt ingyen feldolgoz. Ez a nagy felbontás 80 megapixel lett volna. És erre mi sem lett volna méltóbb, mint éppen a Klösz anyag. Végül a Levéltár a lehetőséget – műtárgyvédelmi okokból – elhárította,

de az együttműködés lehetőségén kapva kapott. Úgy érezték, a 20 megapixeles felbontás, amellyel a Klösz eredetiket néhány éve szkennelték, éppen elég nekik. Az együttműködés örömteli elindulásától függetlenül érdemes elgondolkodni, egy bizonyos határon felül van-e előnye az extrém nagy felbontásnak? Mert hátrányai is vannak. Kezelése lassú. A Fortepan portál fényképméretének maximuma jelenleg 20 MB, ha a BFL elfogadta volna is az együttműködést, a Fortepan az extrém nagy felbontású állományoknak csak egy lebutított változatát tudta volna befogadni.

Eleink, például Klösz, nagy méretű üvegnegatívokra fényképeztek, ezek, illetve a róluk készült nagyon gondos kontaktmásolatok, illetve nagyítások hallatlan sok, szabad szemmel első pillantásra nem is észrevehető, fontos információit tárolták. Jó példa erre az a ritka felvétel, amit Simplicissimus talált éppen a BFL Klösz képei között, miközben Országház könyvéhez keresett anyagot. Ez a mai Szabadság tér helyén valaha álló nevezetes Újépület udvarán készült. Igen ritka felvétel – ilyet csak két évig lehetett készíteni. Mint ismeretes, az Országház kupolája 1895-ben készült el, az Újépületet pedig 1897-ben kezdték el bontani. Mivel az Országház építéséről meglepően kevés eredeti fotó maradt fenn (bár nyilván rengeteg készülhetett), Simplicissimus, miután hozzájutott a Fővárosi Levéltártól vásárolt eredetihez, fogta magát és belenagyított az Országház kupolájába. Nagyon érdekes részleteket talált a kupola körüli fiatornyokat szerelő munkásokról, az állványzat (korabeli szóval: állásolás) formájáról. (Forrás: HU_BFL_XV_19_d_1_08_048, felbontása 5510 x 3440 pixel, mérete 7,1 MB). Képzelnék csak el egy 71 Mb méretű állományt. Ott már talán a munkások öl-

tözete, az általuk használt szerszámok is kivehetők lennének.

Egy más alkalommal, amikor a Fortepanra felkerült új képeket nézegettem, a Lánchidat Pest felől mutató nagy méretű Klösz képet vizsgálgattam. És arra lettem figyelmes, hogy a hídfőnél lévő házikókat mintha kereskedelmi célra bére adták volna. Talán nem is egy cégnek. Száz szónak is egy a vége. Ha minden Klösz kép (sőt, minden Budapestet ábrázoló analóg felvétel) nagy felbontásban lenne szabadon hozzáférhető, akkor nem csak a felvételek helyszínének, szereplőinek megfigyeltetésére vetné rá magát sok lelkes lokálpatrióta, hanem a nagyítgatásra is. Micsoda nagyszerű többlet energiaforrás lenne ez a közgyűjtemények számára. Akár egy intézményi fénykép-felfedező blog számára is. Ez lehet a helytörténet-feltárás biztató jövője: a lelkes amatőrök és a profik tudásának összekötése. Nem rossz perspektíva!

Hogyan hasznosul ma a Fortepan, ötödik születésnapja közeledtével?

szabadidő hasznos eltöltése

szórakozás

álmélkodás

újságcikk illusztráció

újságcikk kiindulópont

tankönyvi illusztráció

leletmentés

biztonságba helyezés

könyvcimlap

múltba kívánczolás elmélyítése

rejtvényfejtés

álmélkodás

családi büszkélkedés

lelet-előcsalogatás

kisvárosi amerikai egyetem történe-

lem-oktatásának fellendítése

jelentős költő versciklusának ihletése.

(Utóbbira, kötetének bemutatója után, feltétlenül visszatérünk.) ●

A nagyobb részlet, amely sok jól értelmezhető információt tartalmaz

A kisebb részlet

ESTE

Szerenád

szöveg: Horváth Júlia Borbála, fotó: Sebestyén László

Bús felhők gyülekeznek Buda vára fölött, ég és föld közé szorult a horizont vékonya. A kora nyári hegyjárók alig vesznek tudomást, *majd futunk, ha nagy a baj...* Az őslakos lakik, az idegenvezető vezet, a zenész zenél, a fagyaltos fagyaltotzat, a jegyszedő pedig, igen: jegyszedsz. Alkonyatra csillapodik a tettvágy, a népeesség lassan vackára húzódik. Másnapra tiszta eget, szikrázó napsütést ígértek, ők pedig remélnek. Andalodó szerelmespár nem berzenkedik, túri a napi frontbetörést, s ügyet sem vet az útjába kerülő egyéb szerelmespárok nyűgére. A kilátások azonban, mint e tájt mindig, remek.

A fiú és a lány, miután az együtt járást követő első hetek kötelező köreit megfutotta (Margitsziget, Városliget, Római-part, és egy heveny szakítás békülését követő szülői bemutatás), megkezdte a szerelmespárok hétköznapi életét. Ami komoly foglalkozásnak, sőt főállásnak számít, mialatt minden egyéb mellett/helyett gyönyörűen lehet ábrándozni a kedvesről. *A szeme... A haja... A hangja... A satöbbije...* – sóhajok jönnek, sóhajok mennek, május hónapban kiváltképp nagy a huzat; Szent Ivánra kinéz egy jó tűzgrás. A zsúpszalma helyett megteszi a pokróc, végül is mindegy hol: *csak vele, csak neki, csak ő...* A nappali ábrándozásból végre letelik az utolsó perc, s kilépve a mindenkori gyárkapun, karnyújtásnyira a találka. A mai program mozi, utána esti andalgás, kevéske evés-ivás, és sok csokolózás. Az odáig vezető út röpké akadályokkal terhelt; mert soha semmi nem úgy van, mint aminek kinéz – zordas júniusi estét írunk, zabolátlan befúvásokkal.

Itt van mindjárt az alapötlet: autószozi a város peremén. *Nagyon várjuk, hogy idén végre legyen vetítés!* – csalódott mozisták várakoznak a betevő filmkockára, hatalmas a kompromisszumkészség – *megelégednénk a régi, harmincöt milliméteres filmek újravetítésével is...* – A mozigépez- és szóvivő együttérzőn felsóhajt, érti a féltést, köszöni a sok-sok levelet, s kedvetlenül mesél a három dimenzió korának nehézségeiről. *Javaslatokat várunk... Tűrelmet kérünk... Segítséget remélünk...* – és eloldalog lakókocsija irányába, hol egy rongyosra nézett VHS-kazettáról lenyom egy sikeres road movie-t a nyolcvanas évekből. A szerelmespárt nem köti le a téma, ha nem, nem, jó lett volna összebújni sercegő autósrádió magányában, majd megvonják közös vállukat és sodródnak tovább a liliumillatú boldogságban. Visszaérkezvén a központba, körülöttük a kora esti csúc szezon szedi áldozatait; elkel lassan a csuklya. *Halászbástya...* – fiú, lány félmondatból érti egymást, az ő állapotuk nem enged hétköznapi megoldásokat, s nekiindulnak gyalog a lépcsőknek. Útközben rutinosan kikerülnek két másik szerelmespárt: *szegények, biztosan nincs hova menniük...* – szemérmesen nem vesznek tudomást egymás bajáról, s a csúcsra érkezvén megint csak egymásért élnek, halnak.

A visszafogott hőmérséklet ellenére bevonulásukat a térre zeneszó kíséri, minden rendelkezésre áll; oldalvást még egy templom is (a Mátyás), ha esetleg azonnal egybekelni kívánnának. *Miért is ne?*

– titkos ábránd egyfelől: *rээр az...* – másfelől, mindenesetre megvizsgálják az ünnepi lehetőségeket. *Mi lenne, ha...* – ennyi szó elegendő, azután a büfé felé indulnak, hogy megismerkedésük másfél hó-fordulóját illendően ünnepeljék. A téren szellősen rajzanak a népek, a közönség tetszésnyilvánítását követően az angol-német-orosz tengely erősödni látszik, amint a zenész köré gyűlnek. *Vigyázz, dől a fa...* – egész héten szorgos ácsok dolgoztak a templomfalban, lassan szedelődzködnek, néhány kifújta szemű turista lerogy a glédába állított gerendákra, onnan hallgatja az előadást. *Dehogy vagyok turista...* – az egerészölyv tulajdonosa kikéri magának, nemzetiszínű zászlóba burkolózva kínálja madarát, fotója ezerötszáz huf, gyerekeknek ingyen rikoltozás este kilencig. *Hijü-ü, hij jé...* – a madár hideg pillantásokat lövell körbe, mihez tartás végett kiterpeszti szárnyait: *kijjé, hijjé...* – a tollruha alatt vézna lábakon topog. *Ezt bizony már nehéz lesz visszavadítani...* – az ebben a témában is jártasak félhangos megjegyzéseket tesznek, a közönség gyöngébb tagjai indulnának már, összehúzzák mellükön a kihűlt ballont. Mások felbátorodnak, futtában rendelnének: *csárdást húzz, mulatóst ...* – a zeneművész viszont kitart elképzelései mellett, továbbra is a melodikus rockot részesíti előnyben, és újból a húrok közé csap.

A hangra megremegnek a templomablakok, ha valamire, erre idesereglik, kinek idefelé vezet az útja. *Hajjaj... Most kitar-tani...* – a szólista nem számolgat, teszi a dolgát, mint aki épp csak mellékesen jött ki a jó levegőre gyakorolni. Alig néz föl, az alkotás magányába senkit sem engedhet be, a morzsákat szedegesse, akinek van türelme hozzá. *Monumentális hangzás...* – áradozik a brit. *Erős repertoár...* – bólogtat a német, a spanyolok vezetője viszont kertelés nélkül fölkérné a csehek esernyőhordozóját. Néhányan a zsebben kotorásznak, az egyeurósok pengve koppannak az aszfalton. *Tedd kijebb a táskát...* – két akkord között a gitáros futó biccentéssel utasítja az intézőt – húszas éveie elején járó rajongóhölgy. A Vörösmarty téren ismerkedtek meg, két hamburger és négy nagy kóla után kötötték össze életüket, és már az elején tisztázták, hogy az utcazenész nem hangszeres koldus, és nem is hajléktalan, mindössze nincs fedél a munkahelye fölött. Ami persze nem volt mindig így. Frizurásan, töltőtollal kezdte: *átmenetileg kellett a tisztas állás, de a végén inkább mentem volna olajfűrónak az Északi-sarkra, mint hogy hivatalnok maradjak...* – fontos a pontos: *tessék, itt van az áhított profizmus, lássuk, ma miből élünk...*

Siker... Pénz... Csillogás... és gyakorlás... – helyesbít azonnal a művész, irigyelt

misztikum a street musician életmód. *És előtte sok-sok adminisztráció...* – Először is engedélyt kell szerezni, helyszínrajzon bejelölni az elfoglalt területet, a többi utással időpontot egyeztetni, telefonszámot cserélni, ha közbejönne valami, ne maradjon üresen a placc. Ha nem jön be a buli, kár szenvedni, leghelyesebb továbbállni egy forgalmas aluljáróba... *Szívesen beugrik a kolléga, játszik vagy két órát, persze más-kor visszajár neki az idő...* – de nem szabad gyakran szívességet kérni, mert a nyár közeledtével rengeteg az idényzenész, aki befészkel magát a bizniszbe, s utána nehéz szabadulni tőle. *Foglalma sincs a szakmáról... Eleinte nagy a lelkesedés, sokan csak jófejségből próbálkoznak... Amatőrök...* – A rémálmok rémálma, amikor a pecséttel megkaparintott szegletbe már bekucorodott valaki; *álljak le vitatkozni? Nekünk egységesnek kell maradnunk...*

Az intézőlánykának viszont nem probléma a művészelet, hűségét bizonyítandó, minden alkalommal itt van, és sajátos szemüvegen át szemléli az eseményeket. A padszegletbe húzódik, olykor előveszi kamerás telefonját, a nagyon tetsző előadót fényképezi; a kezét, a száját, melyben az élet csodái rejlenek. *Tetszik a lány, persze, hogy tetszik... A szemé... A haja... A satöbbije... De a hangokon kívül ugyan mi mást várhat?...* – a gondok kiütik a zenész fejéből a romantikát, kemény ujjakkal túlhangolja a gitárt, ezúttal H-húr nagyúr esik áldozatul. A lányka azonnal ugrik, már előkészítette a megfelelő készletet, s odaadón bontogatja. *Sokat segít, hogy itt van, hogy beéri ennyivel...* – viszont nem szabad hiú ábrándot kelteni; röpke hála, halvány mosoly, minden nappal kicsivel több odafigyelés; mert mégiscsak munka ez, miután célszerű egyedül üríteni a kalapot.

Pár perces szünet után folytatódik az előadás, a zene hallatán a szerelmespár is előmerészkedik a büféből, s két csók között a színpad-pad elébe keveredik. Egyet előre, hármat oldalvást, féltőn kapaszkodnak egymásba, hallják is, meg nem is, látják is, de mégsem, majd átmenetileg elválnak egymástól a kezek, és a *fiúfél* illendően a gitárhoz lép. Valamit a fülébe sűg, ujjával a legkedvesebbre mutat, s egy ezerforintost leplezetlenül a zsebébe dug. Ennyire szíves kérésnek nehéz ellenállni, rövidesen felhangzik a megismerkedési dal, és a téren ahány szív, mind megszakad. A barát- és intézőlány gondolatnyival följebb emeli a fejét, eddig csak sejtette, mennyire szerencsés is, ő, aki ha esik, ha fúj, minden este szerenádban részesül. ●

REPLAN

Lakás, közösség, cohousing

Somogyi Krisztina

Az elmúlt évben Magyarországon is egyre többet hallhattunk a cohousing fogalmáról, tavasszal két fontos konferencia is foglalkozott témával, sőt kiváló építészek és szociológusok közös munkájával Budapestre adaptálva is készültek már fenntartható cohousing elképzelések. De mit is jelent pontosan ez a fogalom? Milyen lehetőségeket, új felvetéseket, társadalmi és építészeti alternatívát hozhat a lakásépítésben? A REPLAN kutatás keretein belül Budapest típusproblémáira összpontosítva születtek erről új gondolatok.

Közhely, de fontos tény, hogy a világ változik: azaz változik az egyes ember élete, sorsa, viselkedése, kultúrája, társas kapcsolatai, és változik a térhasználata, térigénye is. Ebből összességében nagyon sok minden következhetne, így az is, hogy ma mások a lakásigények, mint voltak. Ha megnézzük a lakáspiacon lévő otthonok kínálatát, ez kevéssé látható. Pedig részint Európában léteznek alternatív megoldások, részint az új helyzetekre adandó válaszok itt és most kitalálásra várnak.

Helyben vagyunk

A BME Perényi Tamás vezette Lakóépítélettervezési Tanszékének építészei, a Városkutató Kft. szociológusai, illetve a Főváros Főépítési irodájának munkatársai a Holcim Hungária Otthon Alapítvány kezdeményezésére és támogatásával hat fővárosi krízispontra kerestek működő felvetéseket. A REPLAN néven futó kutatás eredményeit konferencián, kiállításokon és az *Innovatív megoldások a városi lakásproblémákra* című kötetben foglalták össze.

Melyek a jelen problémái? Közismert, hogy mára az emberek többsége városokban él, ez a népsűrűség növekedéséhez kellene hogy vezessen. Ám a nyugati típusú demokráciákban az emberek egyre kisebb családokban élnek, jellemzővé vált az egyfős háztartások elterjedése. A szingli életmód mellett más okok is állnak ennek hátterében: gyakori a válás, jellemző a gyerekek önálló útkeresése, nagy mobilitása, és persze meghosszabbodott az öregkor

is, miközben sokan korábban vásárolt, nagyobb ingatlanjukban maradnak egyedül, sőt magányosan. A lakáshoz fűződő szolgáltatásokkal kapcsolatban is egyre nagyobb az igény, egyre több mindent akarunk otthon megoldani. A sok egyszemélyes háztartás számos probléma forrása: az egyes ember, de a társadalom szempontjából, sőt gazdasági értelemben sem jól fenntarthatók. A városokban a mobilitás kérdése is újragondolásra vár. Az internetnek köszönhetően egyre elterjedtebb a távmunka, többen dolgozhatnak otthonról – igaz, hogy ezzel párhuzamosan várhatóan megnő majd a közösség iránti igény is. Mások túl sok időt töltenek utazással a munkahelyükre, a dugók sokak számára jelentenek komoly problémát, stresszhelyzetet. A város peremén lévő részek alvóvárosokká válnak, nappal üresek, helyben nem adottak a fontos szolgáltatások. Ezzel szemben a város közepén élők a 24 órás nyitva tartás, a folyamatos lüktetés miatt szenvednek. Átalakul a város struktúrája is: az ipari tevékenységek kiszorulásával egész zónák válnak hasznosíthatóvá. De mi lesz velük? A rekreációs sávok és a parkok iránti igény érzékelhetően egyre jobban nő, de vajon tudunk-e olyan lakhatási formákat találni, amelyek intenzív beépítés mellett is biztosítják a kert- vagy parkkapcsolatot?

A város képes idomulni az egyes változásokhoz, mi emberek is folyamatosan alkalmazkodunk. Közelebb jutunk a megfelelő megoldásokhoz, ha vannak új al-

ternatíváink, ha a lakhatás módjaira újra rákérdezünk.

A Finta Sándor vezette főépítési iroda hatot választott ki a fővárosi típusproblémákból, beavatkozási modellek keresésére. A REPLAN kutatás így nem csak elméleti, hanem nagyon is konkrét haszonnal bír, valós beépítési lehetőségeken gondolkodott.

A XVII. kerületi Rákosmente területén a közösségi csoportházak kérdésével, Ó-Mátyásföld családi házas övezetében alacsony intenzív beépítéssel, Újpest egyik rozsdáövezetében szociális rehabilitációt célzó beavatkozással, a X. kerületi Újhegyi lakótelepen a panelfelújítás új lehetőségeivel, a Gubacsi lakótelepen az 50-es, 60-as lakótelep modellvizsgálatával, értékeinek és problémáinak újrafogalmazásával, a bulinegyed közepén pedig a megváltozott helyzetre való reagálással foglalkoztak a munkacsoportok.

A Replan kutatás egy teljes könyv anyagát adja. Jelen írás csak két cohousing felvetést mutat be, amelyek nagyon eltérő helyszínen, nagyon eltérő emberek számára fogalmazódtak meg. Az egyéb kérdésekre, így a rozsdáövezet vagy a lakótelepek problematikájára az év során még visszatérünk.

Egykor és ma

Először is mit jelent maga a fogalom, amelyet a szakirodalomban nem szoktak együttlakásnak vagy lakásközösségnek fordítani? A cohousing kifejezés a hatvanas évek Dániájában született meg, és olyan közösségi együttlakási formát jelöl, ahol családok vagy egyének saját elhatározásukból, egy előre lefektetett, közösen megfogalmazott szabályrend elfogadásával együtt élnek, és bizonyos szolgáltatásokat közösen használnak.

A cohousing nem kommuna, hiszen megmarad benne akár a magántulajdon is, de az önálló, szeparált lakrész mindenképpen. A megosztás a közösség döntésétől függően jellemzően nagyobb közösségi terekre, például a nappalira, illetve speciális szolgáltatásokra: szaunára, mosodára, sportpályára, ápolásra, gyermekmegőrzésre vagy a vendégszobára vonatkozik.

Az alulról szerveződő lakóközösségek szempontjából Magyarországon nagyon izgalmas előzmény a miskolci Kollektív Ház, amelyet 1979 és '89 között működtettek a Miskolci Műhely építészei, családjaikkal. Erre a kísérletre is jellemző volt az ott élőknek az átlagnál magasabb szociális érzékenysége és a közösség iránti vágya.

Léteznek sajátos helyzetben lévő emberek közötti cohousingok, így Svédországban kifejezetten idősebb emberek által létrehozott példák, ahol a közösségben élés fontossága és a költséges szolgáltatásokon (például ápoló, technikai berendezések, vendégszoba, könyvtár) való megosztás igénye egyszerre van jelen. Egy ilyen helyzetet tekintve szembevetendő, hogy ez a lakhatási forma nemcsak szociális, hanem gazdasági értelemben is jobban fenntartható, mint az egyszemélyes lakások korábbi modellje.

A cohousing legszebb példái azonban nem életkor- vagy helyzetspecifikusak (például: gyermeket egyedül nevelő nők), hanem éppen ellenkezőleg, kifejezetten heterogének. Idősek és fiatalok, családostok és egyedülállók, illetve nagyon különböző foglalkozású emberek nagyon egészséges közösséggé tudnak kovácsolódni, ha pozitív szemlélettel mindnyájan tartják magukat a közösen alkotott szabályokhoz. A felvetés tehát jellemzően demokratikus hozzáállás, ahol a tagok nyitottak a számukra elfogadható helyzetekre, nem

akarják saját szemléletüket másokra erőltetni, és elfogadják mások sajátosságait annak érdekében, hogy a közös felületeken a számukra előnyös szolgáltatásokhoz vagy helyzetekhez hozzáférjenek.

Rákosmentén

A XVII. kerületi Rákosmente területére K. Theisler Katalin vezetésével Babos Annamária építéshallgató, Paskuj Benedek szociológus és Somogyi Flóra szociológus-hallgató tervezte a közösségi csoportházakat, de a participatív tervezési folyamatban a Közösségben Élni (<http://kozossegeben-eli.blogspot.hu>) társaság tagjai is részt vettek. A kiválasztott, jelenleg szabad terület szuburbanizációs zónához tartozik, Rákoskeresztúr észak-keleti határvonalánál, a patak mellett.

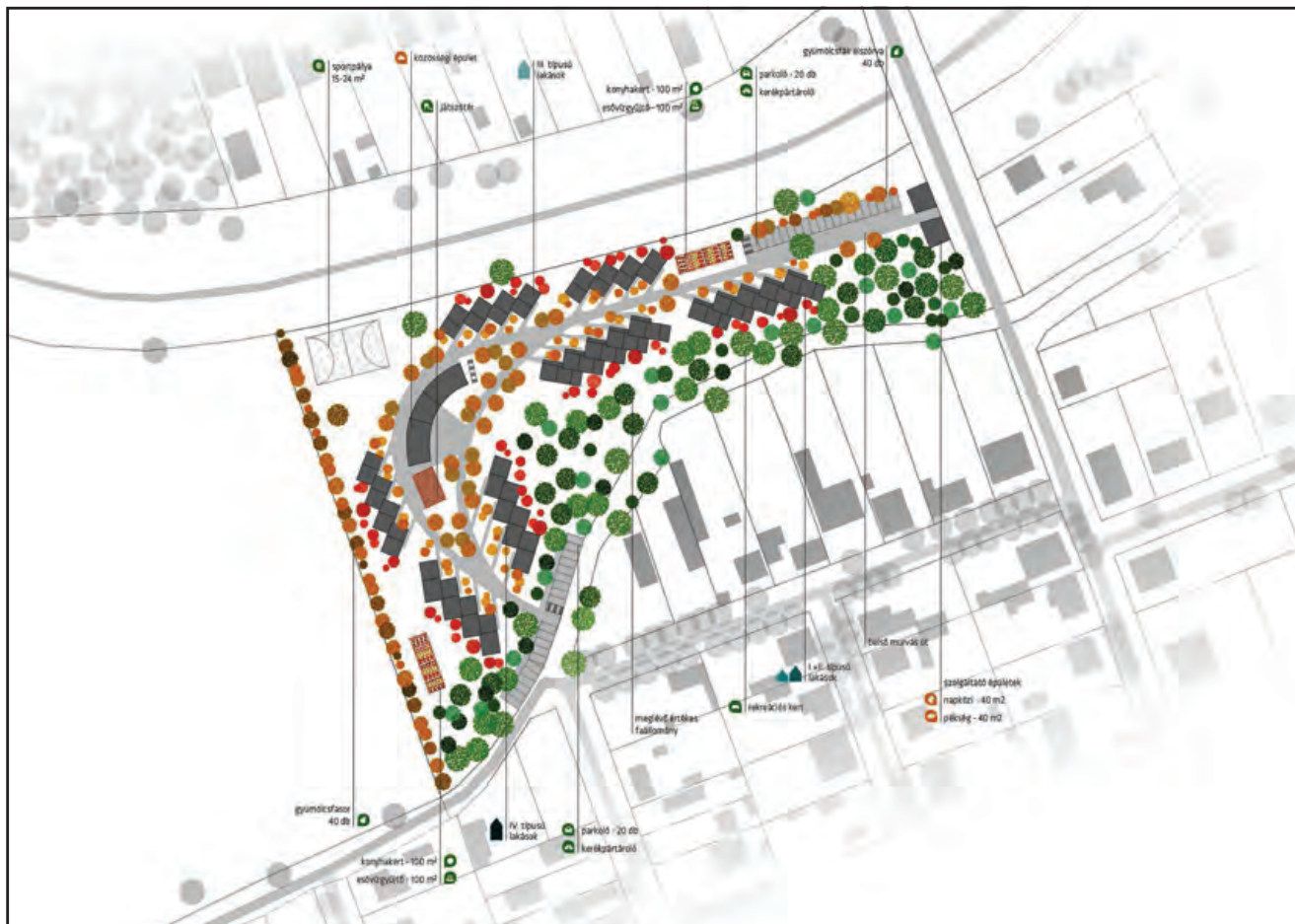
A környéken lakók elsődleges problémája az állandó ingázás, illetve, hogy a népességnövekedés ellenére nem adottak helyben a szolgáltatások. Nappal alvóváros ez a rész, ahol az identitás még a korábbi falusias környezethez kötődik. Az új építendő családi házak helypazarlóak, szétterülő

telepítésűek, így a hely ökológiai lábnyoma sajnálatosan nagy.

A megfogalmazott csoportház cohousing olyan telep akar lenni, amelynek lakószűrűsége átmenet a kertváros és a város között. A szomszédsági tervezés következtében a közösségi terekre, így parkokra is gondoltak. A társas elszigeteltség helyett cél, hogy a lakók együttes erővel létrehozzák azokat a helyeket, ahol érdemes együtt lenni, illetve feladatok és tevékenységek megosztásával elősegítsék a helyi kapcsolatok és szolgáltatások kialakulását, így a tervezők felvetették az autómegosztás lehetőségét, számoltak távmunkával, telepíteni kívántak fontos szolgáltatásokat.

Három innovatív és egy fenntartható modellváltozatot dolgoztak ki, ezeknek alapja a lakóösszetétel volt, így az 50+-osok, a családostok és a vegyes csoport esetében más-más lakóépület-mérettel, -típussal és -sűrűséggel számoltak. A legizgalmasabb azonban az a kísérletük volt, amikor a Facebookon verbuválódtak önkéntes közösséggel együtt modellezték a valós cohousing-tervezési folyamatot. A munka tehát a

A privát helyek mellett a közösségi terekről is együtt hozták döntést a cohousing „lakói”

A modell a participatív tervezés folyamata alatt alakul ki

közösség szervezésével indult el, hiszen a majdani lakóknak maguknak kell eldönteniük, hogy mely szolgáltatásokat, funkciókat vagy tevékenységeket kívánják megszerezni. A célok és értékek meghatározása, sok esetben kódexként való rögzítése után indulhat el az építésekkel az a párbeszéd, amely a közösség igényeit tériesíti.

A konkrét esetben sport- és hobbiterem, gyermekmegőrző és egy haszonkert közös használatát határozták el, és mivel a társaságban volt egy pék, a telekhatárra került egy pékség is.

A vágyak konkretizálása után a költségek kiszámolása következett, ami egyben a realitással való szembesülés is. A kutatók a környéken lévő családi házak költségéből indultak ki, a telep méretéből adódóan ennek a negyvenszeresével számoltak. Ez lett a tervezés keretösszege, amiből visszaosztva kiderült, hogy melyek azok az extra szolgáltatások, amelyek még finanszírozhatóak, és melyek esnek egyelőre a vágyálmok világába.

A fenntarthatóság kérdése különösen fontos volt a csoport számára, de ezt például

high-tech energetikai megoldások helyett low-tech és slow-tech technikákkal váltották ki, így megvalósulna két konyhakert, az esővízgyűjtő, és telepítenének 80 gyümölcsfát. A beépítésben négy-öt lakásos, kétszintes lakóegységek épülnének meg, fűrészfogasan eltolva egy orsószerűen haladó belső út mentén. A házrészekhez így kapcsolódna saját és félig saját kertrész is. A rugalmasság az alaprajzokban is adott, de alapvetően négy alaptípust dolgoztak ki.

Összességében egy valós közösségi tervezésben modellált, jobban fenntartható és élhető telep modellje született meg, amely a meglévő kertvároshoz képest közösségi élményt, hasznos szolgáltatásokat nyújtana, a helyi kapcsolatok erősödését hozná magával, az ott lakók feltehetően kevesebbet ingáznának, és jobban kötődnének lakókörnyezetükhöz. A modell sokak számára inspiráló példa lehetne.

Bulinegyed újratöltve

A másik cohousing felvetés a bulinegyed egyik tipikus házára készült az Erzsébetváros szívébe, a Kazinczy–Király–Kis Dió-

fa és Dob utcák által közrefogott tömbbe, Jancsó Miklós építész vezetésével, Máthé Dóra építész, Nagy Zsolt szociológus és Sárkány Csilla városrehabilitációs szakértő közös munkájában. A kiválasztott épület tipikus: a lakások többsége önkormányzati tulajdonban van, a belső udvaros, gangos ház állaga leromlott. A belső udvarra néző lakások sötétek, ezért nem kellemesek, az utcafronton pedig este és éjszaka akkora a zaj, hogy nem lehet pihenni. Ezzel is összefüggésben a kilencvenes évek óta húsz százalékkal csökkent a helyi lakosok száma, viszont a hely a fiatal külföldi szálláskereső körében nagyon divatos lett.

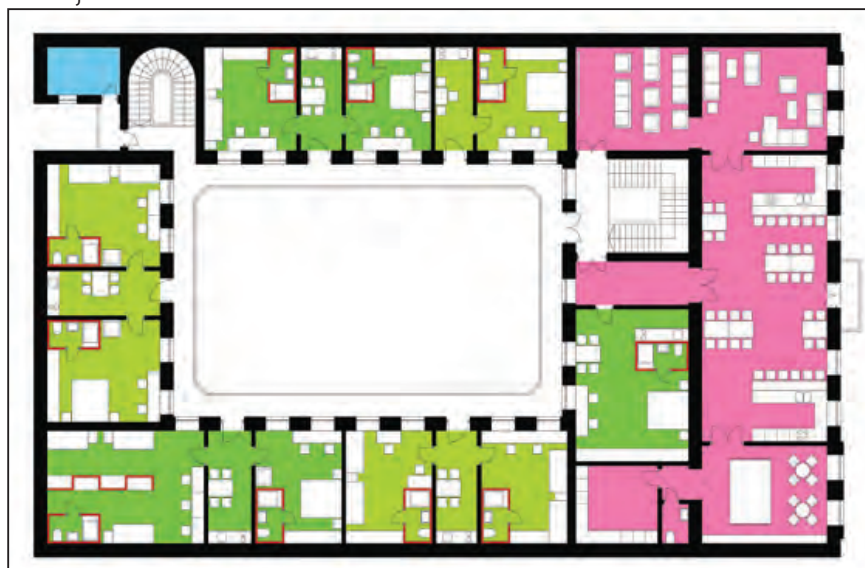
Az üres ingatlanokban jellemzően hostelek és romkocsmák nyílnak, amelyek attrakciónak kiválóak, de az ott élők számára súlyos terhet jelentenek. Az ideiglenes lakhatás elterjedésének egyik következménye, hogy a helyiek már nem érzékelik magukat közösségnek, ebből adódóan sem egymásra, sem a környékre nem terjed ki segítő figyelmük, megszűnnek a biztonságot adó szomszédsági viszonyok.

A kutatók gondolkodására jellemző, hogy elsőként is a típusprobléma elemeit kívánták megfogalmazni, ami egyaránt vonatkozott az emberi közösségre és az épített környezetre. A problématerkép megalkotása után egy házra modellálva fogalmazták meg elképzeléseiket.

Tervük egy szintenként szervezett, kollektív ház. Az elv lényege, hogy a sötét udvari szárnyba összpontosítják a magánfunkciókat, így az emberek ott aludnának, ahol nagyobb csönd van, és amúgy sincs sok fény. Az utcafrontra kerülne a közösségi rész, a hagyományos lakás közösségi terei, így a közös konyha és nappali. A pincészin-ten tárolók, bérelhető területek és a közös gépészet kapna helyet (ez így nem venne el értékes lakófelületet), a földszint utcai frontjára bérelhető szórakozóhelyek, belülre pedig munkahelyek és műhelyek kerülhetnének. Az elképzelés számol a tetőtérrel is, amelyet multifunkcionális térként jelöl.

A ház külső megjelenésében nem változna meg, az átalakítás csak a belső válaszfalakat és persze a gépészeti és elektromos hálózatot érintené. Az utcakép így saját jellegében megmaradna, a régi épület belső térszer-vezése azonban a ma igényeihez igazodna.

De vajon kik laktának egy ilyen épületben? Hát, azok, akik a bulinegyedben jól érzik magukat: így a 20 és 40 év közötti korosztály tagjai, baráti közösségek, fiatal párok és például diákok, akik most al-berletben vagy diákszállón laknak.

JELKULCS	
	közlekedők
	privát lakóegységek
	közösségi lakóterek
	munkahelyek/műhelyek
	nyilvános terek
	tárolók és gépészeti terek
	multifunkciós terek

A felvetés nagyon okos, pontos és akár egyszerűnek is tűnhet, de a beszámolók során kiderül, hogy nagyon sok múlik a részleteken. Ezekon hosszas viták folytak, mert a szociológusok, az építészek és a megkérdezett környezetpszichológusok szemében mások a prioritások. Vajon kell-e kicsi konyha vagy fürdő a magán lakrészbe? Milyen kicsi lehet a minimális lakásméret? Jó-e, ha a folyosóról rögtön a lakótérbe lépünk, vagy szükség van kisebb átmeneti terekre? A közösen használt nappaliban hány helyen lehessen főzni? Inkább differenciált vagy éppen ellenkezőleg, egyben tartott nagy terekben érdemes gondolkodni?

Maradtak tehát még nyitott pontok – de ez így természetes. A modellek lényege ugyanis a testreszabás fontossága, az alap minden cohousing esetén a valós közösségben lefolytatott beszélgetés lenne.

Összesítve, a *kollektív* ház egy új lehetőséget fogalmaz meg közérthetően és valóságosan. Olyannal próbálkozik, amire eddig még nem volt példa, így a gondolat túlnő a kiválasztott házon, túl Erzsébetvárosra, a fővárosra.

Zárszóként

A közösségi terekről, létről való gondolkodás egyidős az emberi civilizációval. A modern kor számos városviziót fogalmazott meg már, amelyek nagyon sok új szépséget és lehetőséget kínáltak fel, de egyben sok új problémát is okoztak. A REPLAN kutatás fontos ismérve, hogy építészek és szociológusok közös modellalkotása során jött létre, és az elképzeléseket nem kizárólagos üdvöztető megoldásként kiáltja világgá, hanem alternatívaként tálalja. Lényeges újdonság, hogy a megoldáshoz több esetben a használó közösség aktív bevonásával, participációs helyzetek imitálásával jutottak el.

Ebből is az látszik, hogy az építészet ma a tervezők számára sokkal több, mint önálló esztétikai tárgy, egyre inkább társadalmi mezőben értelmeződik. Lépés afelé, hogy az építészet valóban közös üggyé váljon. ●

Ez a cohousing elképzelés az alaprajzi elrendezést forgatja fel, nem az életet

NYER VELE BUDAPEST, NYER VELE AZ ORSZÁG!

Az uniós források felhasználása az utolsó órában

szöveg: Kassai Ferenc, fotó: Sebestyén László

Magyarország gazdasági eredményeihez a legfontosabb hozzájárulások egyike az uniós pénzek hathatós felhasználása. Meg kell tehát próbálnunk az európai forrásokat a lehető legjobb hatásfokkal kiaknázni. Az uniós által rendelkezésünkre bocsátott pénzek ott vannak, várnak ránk, a mi felkészültségünkön múlik, hogy mennyit, mikor és hogyan sikerül belőle az ország javára fordítani. A továbblépéshez tudni kellene azt, hogy az egyes régiókban, azok városaiban, kistérségeiben és más településein az EU támogatásával milyen fejlesztési munkák folynak, ezekből mi valósult meg. A számvetés elkerülhetetlen.

Stromfeld Aurél út – Németvölgyi út – Pagony utca körforgalom építése

Az első uniós ciklusunk végén kiderült, hogy nem minden támogatott projekt valósulhatott meg. Ezek a megmaradt, fel nem használt pénzek az úgynevezett „visszahulló források”, amelyek ott hasznosulhatnak, ahol élni tudnak vele: ezt látjuk a mostani budapesti közlekedésfejlesztési beruházásoknál.

Azonban erre is fel kell készülni: a lehetőséget meg kell ragadni, előre kell tervezni, még akkor is, ha úgy tűnik, nincs rá pénz és egy ideig a fiókban kell tartani a terveket. Budapest fölkészült; ez egyébként azt is jelzi, hogy Budapestet sohasem lehet kihagyni az uniós források felhasználásából. A mostani nagy közlekedésfejlesztési program már olyan strukturális beruházás is, amely a város lakossága mellett a 2017-es vizes világbajnokság közlekedési igényeit is szolgálja. A „visszahulló források” a 2007–2013-as ciklus ez évi fizikai és pénzügyi zárásakor komoly mozgásteret jelenthetnek azoknak a településeknek, amelyeknek megfelelő anyagi kondíciói vannak, és ahol jól előkészített tervek állnak rendelkezésre.

Vagyis, ahogy az élet minden területén is látjuk: először el kell gondolni, meg kell tervezni a lépéseinket, a „visszahulló forrásokhoz” hasznosításához is jó elgondolások, mindenekelőtt meglévő, kidolgozott tervek szükségesek. A mérnöki munka sajátos része a tervezés fázisa: egy-egy nagyszerű műszaki létesítmény elgondolása, majd aprólékos és okos megtervezése, amely után jöhet a gondos és szakszerű kivitelezés, a gondolat valóra váltása.

Az előző ciklus közepén azt javasoltam, hogy a források felhasználását a mérnöki tevékenység oldaláról fel kell gyorsítani. Azzal érveltem, hogy kevés az engedély-

A nagykörúti villamospálya felújítása

lyel és kivitelezhető tervvel rendelkező beruházás, ez pedig késlelteti az elnyert pénzek felhasználását, illetve az uniós pénzek lehívását. Azt javasoltam – más uniós tagországok gyakorlata alapján – hogy készüljön minél több kiviteli terv, hogy pályázati kiírás esetén legyen mivel indulni, továbbá, hogy sikeres pályázat esetén késlekedés nélkül meg lehessen kezdeni a beruházást. Kamarai számítások szerint a kiviteli tervek előzetes elkészítése anyagilag is megtérülne, hiszen a

nyertes pályázó a meglévő tervet önerőként tudná felmutatni, a kiíró szervezet pedig a meghirdetendő keret tervezésében tudna segítséget nyújtani. Azt is többször jeleztem, hogy a magyar mérnöki kapacitás a nemzetgazdaság rendelkezésére áll nemzetközileg becsült múltjával, és mai, érett tapasztalataival. Azt szeretnénk, hogy a magyar mérnökök racionális gondolkodása, alkotóképessége az egész társadalom számára hasznosuljon. Ma sem látom másképp!

A mostani nagy és összetett fővárosi közlekedésfejlesztési munka az okos igényfelmérés eredménye, ehhez járul hozzá a visszahulló uniós források jövőre orientált hasznosítása. Azért örömteli, mert Budapest több, eddig neuralgikus, a felszíni közlekedés szempontjából megoldatlan pontján gyorsítja meg a közlekedést. ●

A szerző a Budapesti és Pest Megyei Mérnöki Kamara elnöke

A budafoki kocszín is megújul

Széll Kálmán tér

VERSLÁB • VERSLÁB • VERSLÁB • VERSLÁB

Kapecz Zsuzsa: Péntek délután

A Városház utca sarkán állok tétován. Esteledik. A bezárt főposta kapuján rozsdás a rács, koszos ablakban kiszáradt növény. Kora tavasz. Ünnepe volt a szombat hosszú éveken át, jól emlékszem, a szél mindig átfújta a nagyszobán, anyám tükrös asztalán ajándék várt a gyerekekre, képeskönyvek, sütemény és mézbe mártott dió. Rég nincs már ünnep. Széthullt a család, pár rokon magába dermedten él, ha él egyáltalán, ki tudja, hol. A tér felől harangszó hallatszik, felhős az ég. Ez itt az én falum, néhány szűk utca az óvárosban, ahol a tócsából galamb iszik, dohszagot érzek a kapualjban, s álmomban látom a háztetőket, a holdsarlót a kémények felett. Eső szitál. Eláll, újra kezdi, az esti zápor tűnődik, mint én. Hova tűnt negyven év? Kire várok, mint eltévedt gyerek? A harangszó lassan elhalkul. Leszáll a sötét.

A ROVATOT SZERKESZTI: KIRSCHNER PÉTER

SZEMNEK, SZELLEMEK INGERE

Zeke Gyula

Míg várostörténet- és helytörténetírás a történelmi Magyarország városai esetében egymást nagymértékben átfedő területek, a 19. század harmadik harmadában világvárossá fejlődő Budapest sajátos kivételt képez. Kerületeinek, sőt (az 1949:XXVI. tc-vel létrehozott Nagy-Budapesten olykor még) kerületeken belüli valahai településeinek történetírása is eleven maradt. S mindezt az első világháborúig sem csupán a főváros tíz kerületének reprezentációs igénye táplálta: a sokszor önmagukban is (vidéki) városnyi népességű és területű kerületek egymástól jól elkülönülő szocio-kulturális egységet alkottak, külön világokat Budapesten belül. Így volt ez még az 1873-as város-egyesítéskor kialakított, ám az Erzsébetváros nevet csak 1882 óta viselő VII. kerület esetében is. (Perczel Olivér kötetének tán egyetlen hiányossága, hogy nem tárja elénk a városrész nevének születési idejét és körülményeit, amely a jelzett évig maga is a Terézváros része volt, s így azt az első évtizedben Erzsébetváros néven emlegetni historizálás, ez pedig a szakma íratlan közlekedési szabályzatában a piros lámpán való áthajtásnak felel meg. A recenzens azonban nem visel egyenruhát, s bizonyára maga is bűnözött már...)

A kerület reprezentációs igénye könyvünk esetében is jól látható, hisz kiadója az Erzsébetváros önkormányzata, *Vattamány Zsolt* polgármester úr pedig fényképes bevezetővel tisztelte meg a munkát. E ponttól azonban a politika előzékenyen a háttérbe vonul, hogy átadja a helyet egy fiatal történésznek.

Perczel Olivér szerzteágazó alapkutatásai eredményeinek sokaságával város(rész)történeti monográfiává mélyítette könyvét.

BUDAPEST 2004-ben visszakapta patinás folyóiratát. A BUDAPEST olvasói közül jó néhányan már az új folyam tíz hiánytalan évfolyamának büszke birtokosai, de többen vannak azok, akik az elmúlt években csatlakoztak előfizetőink, barátaink táborához.

Szerkesztőségünk – és műhelye, a Nagy Budapest Törzsasztal – úgy gondolja: a mögöttünk lévő évtized publikációi elegendő alapot adnak ahhoz, hogy azokat az értékeket: írásokat, képeket, amelyeket az elmúlt években közreadtunk, tematikus repertóriumokban is hozzáférhetővé tegyük régi és új olvasóink számára. Az Egy város képei című kiadvánnyal tavaly indított sorozatunk következő, idej első kötetét:

A BUDAPEST PLUSZ à la carte

című válogatást Szántó András gazdagon illusztrált írásából szerkesztettük és a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum támogatásával adjuk ki. A piacok világról, a nyári vendéglők történetéről, a cukrászdákról mesél.

Előfizetőink (a postázási díjjal együtt) 1500 forintért vásárolhatják meg.

Megrendelni az összeg banki átutalásával (10300002-10096951-49020015), postai utalványon vagy a <http://www.budapestfolyoirat.hu/elfozetes-vasarlas> menüponton lehet.

Kérjük: MINDEN ESETBEN GONDOSAN TUNTESSE FEL a nevet és a postai címet, akinek és ahová a lapszámot postázzuk. A kiadó hivatalában – PRESS XPRESS Bt. 1037 Budapest, Vörösvári út 119-121 – hétköznapokon személyesen is megvásárolhatja a kiadványt.

Kapható továbbá az Írók Könyvesboltjában (VI., Andrássy út 45.), a FUGA Budapesti Építészeti Központban (V. Petőfi Sándor utca 5.), a Budapest Antikváriumban (IX., Üllői út 11-13), a Litea Könyvesbolt és Teázóban (I. Hess András tér 4.).

Munkája a kiadója eredeti váráhozása szerint afféle (mások által már feltárt műtárgyakat felsorakoztató és újrendező) történeti bedekker lett volna csupán, melyben a szerző végigvezeti az olvasót Erzsébetváros jelentősebb útvonalain, miközben a tekintetét színeztet és fekete-fehér fotókkal és illusztrációkkal tartja ámulatban. Hogy a szerző nem csupán történész, de Budapest Főváros Levéltárának szakreferense is, az csupán kedvezőbb kutatási feltételeket jelentett a számára, amelyekkel (s ezt a kollégák tudják a legjobban) nem mindenki képes egyforma hatékonysággal élni. Perczel Olivér kötete ráadásul úgy tud sok tekintetben jelentősen újat mondani a városrész építéstörténetéről, társadalmáról, kultúrájáról és dualizmus kori mindennapjairól, hogy közben a legteljesebb mértékben megfelel az említett bedekker-funkciónak.

Dicséret illeti a puha fedeles, album formátumú kötet tervezőjét, *Németh Dánielt* is. A korabeli fotó- és illusztrációs anyag nem csupán közgyűjteményekből származik, számos darabja *Szántó András*, lapunk állandó szerzője gyűjtői önzetlenségének köszönhetően került a kötetbe, melyet üzletek és vállalkozások adataira is gazdagít.

Érthetetlen a Tartalom szűkszavúsága: hely, amint látják (látni fogják), lett volna bőven még a hetedik oldalon az alfejezet-címek feltüntetésére is. Ily módon az olvasó nyomban láthatná, hogy mondjuk a Nagyiparosok, nagyvállalkozók Erzsébetvárosban című fejezetben a szinte Perczel Olivér által felfedezett *Havel Lipót* és *Oetl Antal*, vagy az ismert *Róth Miksa*, *Klősz György* és *Goldberger Sámuel* helyi tevékenységével ismerkedhet meg.

Mint más hasonló könyvek esetében, itt is sajnálattal sóvárunk át a Király utca páros, már a Terézvárosba eső oldalára, amely igen jól járt volna, ha a mai szemünknek Perczel Olivér írja és mutatja meg.

A szerző jól ír, gördülékenyen, ami a szakmában külön adomány, kevesek erénye. Szerény is, pedig terjedelmes levéltári anyagot és szakirodalmat nézett át, illetve épített be a kötetébe, amely – mint mondani szoktuk – nem hiányozhat a város szakembereinek és szerelmeseinek polcáról. Oda azonban nem egykönnyen kerülhet, nem kapható ugyanis könyvesboltban. Ha valaki nem volt olyan figyelmes, hogy elmenjen a Budapest Főváros Levéltárban idén január 22-én tartott bemutatóra, egyebet már nem tehet, mint felveszi a kapcsolatot az önkormányzat illetékes munkatársával, *Várhelyi Petrával*, s kötetet kap. Ez így nem helyes, két szempontból sem. Ha valaminek nincsen ára egy olyan társadalomban, ahol egyébként mindennek van, az sajnos visszahat az értékéről alkotott képzeletünkre is, ez esetben, amint azt főntebb bemutatni igyekeztem, különösen méltánytalan módon. Nem helyes másfelől azért sem, mert olyan – egyszerre színes és alapos, közkeletű és tudományos – munkáról van szó, amely jóval szélesebb és szerteágazóbb közönséget érint, mint amit egy kerület reprezentációs hálójába befoghat, s amely szellemi értéke okán jóval többet érdemel annál, hogysem a kiadója ajándéktárgya legyen. Egy ilyen – ha jól tudom, nem is csekély példányszámban kinyomtatott – kötetnek nem egy önkormányzati raktárban kéne stóckban (!) állnia, hanem a könyvesboltok jól látható polcain. Egy-két helyen, legalábbis. Mondjuk az Írók Boltjában, amelynek munkatársai bizonyára félretennék terézvárosi elfogultságukat, és örömmel árusítanák Perczel Olivér kitűnő kötetét. ●

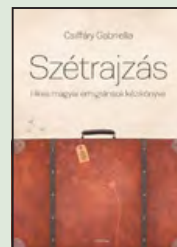
Perczel Olivér: Ipar és kereskedelem Erzsébetvárosban a város egyesítéstől az I. világháború időszakáig. Budapest, 2014, Erzsébetvárosi Önkormányzat, 191 p.

KÖNYVJELZŐ • KÖNYVJELZŐ • KÖNYVJELZŐ

**CSIFFÁRY GABRIELLA:
SZÉTRAJZÁS. HÍRES MAGYAR
EMIGRÁNSOK KÉZIKÖNYVE**

Covina Kiadó

A kötet az elmúlt évszázad magyar emigráns értelmiségének kíván emléket állítani: a nagyvilágba szétrajzó írók, színészek, művészek, filmes szakemberek és tudósok emlékeznek vissza eredetükre. Vallomásukat életükhöz fűződő dokumentumok és fényképek teszik hitelesebbé és árnyaltabbá.

Ára: 4 990 Ft

**URBS MAGYAR VÁROSTÖRTÉNETI
ÉVKÖNYV IX.**

Budapest Főváros Levéltára

Az URBS IX. kötetének írásai a 2013 novemberében megrendezett „Normák, normakövetés és normaszegés a városi életben” című IV. Magyar Várostartörténeti Konferencián elhangzott előadásokon alapulnak. Mikképpen keletkeznek a normák? A társadalom egyes tagjai milyen sikeres vagy sikertelen kísérleteket tesznek azok megváltoztatására? A kötet tanulmányainak középpontjában e normák és a cselekvések világa közötti dinamikus változó viszonyrendszer vizsgálata áll.

Ára: 2 500 Ft

Megvásárolható Budapest Főváros Levéltára titkárságán
(1139 Budapest, Teve u. 3-5.)

PIM NYÁR

Fesztiválok, programok a Petőfi Irodalmi Múzeumban

A Petőfi Irodalmi Múzeum idén nyáron is változatos programokat kínál. Június 20-án, a Múzeumok Éjszakáján kortárs irodalmi vetélkedőre invitálják az érdeklődőket *Kiss Judit Ágnes*, *Nádasdy Ádám*, *Váradly Szabolcs* és *Barna Imre* részvételével. Ezen az estén számos egyéb program mellett a komolyzene kedvelői is találhatnak számukra megfelelő programot, a Budapesti Vonások kamarakonzertjét hallhatják.

Két nappal később kezdődik és július közepéig tart a PIM Nyári Fesztivál. A fesztivál programjai között a hangulatos múzeumkertben június 23-án a kortárs írókból, költőkből és zenészekből álló Rájátszás zenekar Popikonok sztárköltőkkel című zenés irodalmi estre vár mindenkit, július 3-án pedig *Esterházy Péter* olvas fel írásából, amelyekre *Dés László* improvizál. De koncertet ad *Csákányi Eszter* (június 29.), *Für Anikó* (június 30.), a Budapest Bár (július 7.), valamint színpadra kerül *Gerlőczy Márton* A csemegepultos naplója című darabja is (július 13.). Az árkádos kapualjban *Jónás Vera* ad koncertet június 22-én, július 6-án pedig *Szerb Antal*: Budapesti utas és holdvilág címmel felolvasószínházi előadás látható. Július 7-én *Takács Kati Tóth Krisztina* író műveiből összeállított estjét élvezheti a közönség. *További információ: www.pim.hu* ●

„TRABANT-TÖMÉS”, GULYÁSÁGYÚ ÉS CSEH TAMÁS-MARATON

Kultúrfröccs a Múzeumok Éjszakáján

Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, 2015. június 20. szombat, 14-24 óráig

Új állandó kiállításai megnyitásával közel tíz év után vált ismét teljessé „Az Év Múzeuma 2014” címet nemrégiben elnyert Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum. Az idei Múzeumok Éjszakája azért is különleges számukra, mert ez az első alkalom, amikor új helyszínükön teljes kínálattal várhatják látogatóikat az „Egyéjszakás kaland”-ra. Az állandó

kiállítások mellett idén is érdekes időszaki tárlatokkal és a hozzájuk kapcsolódó izgalmas programokkal várnak minden érdeklődőt. A gulyáságyúban főtt finom gulyás mellé csúszik a hús fröccs, a „Trabant-tömés”, az élménydús tárlatvezetések és városi séták után pedig jól esik majd kifújni magunkat a Cseh Tamás-maraton dalait hallgatva, a Vodku fiai tolmácsolásában. *Részletes program: www.mkvm.hu* ●

KÉMJÁTÉK A MÚZEUMBAN

A Múzeumok éjszakáján Fatia Negra unokájának nyomába eredünk

Magyar Természettudományi Múzeum, 2015. június 20. szombat, 10-24 óráig

A Magyar Természettudományi Múzeumban június 20-án este báró *Nopcsa Ferenc*, az erdélyi kalandor, paleontológus-tudós, kém nyomába eredünk, akinek hasonlóan kalandos életű nagyapja ihlette *Jókai Mór* könyvének főszereplőjét. Ki is volt valójában a regény hőse, Fatia Negra unokája, aki felfedezte Erdélyben a nevezetes hátszegi dinoszauruszokat, aki volt túrócsempész, akit Albániában kis híján királlyá választottak, és aki az első világháborúban hírszerző volt?

19 órától induló kalandtúránkon az erdélyi báró utazásai és kalandjai nyomában járva vadregényes tájakon titokzatos szereplőkkel, legendás lényekkel találkozhatunk, miközben csapdák és veszélyek állják utunkat.

A korán útra kelő családokat 10 órától külön programcsomaggal, a múzeum országjáró körútjának természettudományos játszóházával várjuk, ahol felfedezhetik a város élővilágát. Az estét erdélyi dallamokkal, táncbemutatóval és táncházzal zárjuk. ●

Raffaello: Ifjú képmása. 1504-06 k.

REMEKMŰVEK A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUMBÓL

Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában

Magyar Nemzeti Galéria, C épület, 2015. június 26-tól

A Szépművészeti Múzeum rekonstrukciója alatt a gyűjtemény legszebb darabjából válogatott kiállítás látható a Magyar Nemzeti Galériában. Magyarországon a Szépművészetiben található a leggazdagabb, az európai civilizáció művészeti korszakait és iskoláit bemutató képzőművészeti anyag, így a csaknem hatvan alkotásból álló időszaki válogatás kiterjed az egyiptomi birodalom, az antik világ, a középkori és barokk európai festészet és szobrászat legszebb emlékeire át egészen a 20. század elejének modernista törekvéseiig.

A tárlaton a múzeum gyűjteményi egységeit reprezentatív darabok képviselik, amelyek bemutatják az adott kollekciónak a karakterét, művészi színvonalát és gyűjtéstörténeti vonatkozásait. A három évre tervezett kiállítás ízelítő a hazai és a külföldi látogatóknak a múzeum gyűjteményének megismeréséhez, a Szépművészeti Múzeumnak pedig lehetőséget biztosít arra, hogy a következő időszakban a magyar nagyközönség elé tárhassa válogatott remekműveit a Magyar Nemzeti Galériában. ●

TÉRTÁNC KONCERT

A tündérek léteznek, a Fesztiválzenekar bebizonyítja

Hősök tere, 2015. június 18. csütörtök, 19 óra

Fischer Iván és muzsikusai igazi mesés, mágikus hangulatot varázsolnak a helyszínre Mendelssohn Szentivánéji álomhoz írt zenéjével. A darabból jól ismert táncoló tündérek most életre kelnek, hiszen kétszázötven lelkes gyerek csatlakozik a koncerthez egy nagy, közös táncprodukcióval. Fischer Iván álma az volt, hogy vidéken élő, hátrányos helyzetű, roma és nem roma gyerekeket vonjon be az előadásba, hogy ők is közel kerülhessenek a zene, a tánc és a közös alkotás öröméhez. A fiatalok hónapok óta készülnek a nagy napra az ország legkülönbözőbb pontjain, hogy együtt játszassanak a világhírű Fesztiválzenekar művészeivel. Indítsuk útjára a nyarat egy közös varázslattal! Találkozunk a Hősök terén! ●

EGY NORMÁLIS EMBER MAGYARORSZÁGRÓL

Zappe László

Diggerdriver, azaz nehézgépkezelő vagy markológépes nyilvánvalóan született zseni. Tud magyarul. Holott majdnem ötven éven át Magyarországon élt. Csak azután ment ki Angliába. Diggerdriver olyan magabiztosan használja a magyar nyelvet, ahogyan a legtöbb magyar értelmiségi is képtelen lenne, ha egyáltalán megpróbálna vele. Az angol viszont csak alapfokon sikerült elsajátítania – mint mondja, ötven felé már nem könnyű a nyelvtanulás. Márpedig ő akkor szánta rá magát, hogy feleségével és fiával új életet kezd Angliában. Itt kezdte el élményeit blogba írni. Erre figyelt föl Bagossy László rendező, és ebből lett az Örkény Színház új bemutatója, amelyet a Budapesti Kamaraszínház megszűnése után üresen maradt Shure Stúdióban tartottak, az Asbóth utcában, néhány lépésre az Örkénytől. Az előadás címét magyarosan írják: Diggerdrájer.

A téma roppant időszerű, már katonai akcióval próbálják megállítani az Európa felé tartó menekültáradatot, miközben az Európai Unió kvótákkal szeretné szabályozni a ki-bevándorlást. A gazdaság önszabályozó rendszerei, úgy látszik, ebben a kérdésben sem működnek rendesen. A szegényebb régiókból többen érkeznek, mint ahány alacsonyan képzett, piszkos munkák elvégzésére is hajlandó dolgozóra szükség van a fejlet-

tebb országokban. Hatósági erőszakkal kell feltartóztatni őket.

Diggerdriver azonban egyrészt pár évvel korábban érkezett Angliába, másrészt szakmájának élvonalába tartozik, elbeszélése szerint valóságos virtuóza. Háza és biztos állása volt Magyarországon. Mégis kilátástalannak érezte a jövőt. „Ahogy teltek az évek, egyre kevesebb jutott a bevásárlókosárba, és egyre többet kellett fizetni érte, az országra meg valami olyan kilátástalanság és letargia telepedett, hogy szabályosan fojtogatott.” Ennek az erőtől duzzadó, roppant energikus embernek bizonyára ez lehetett a legrosszabb, elviselhetetlenebb, mint az életszínvonal hanyatlása.

Angliában nemcsak biztonságot, a munka, a teljesítmény megbecsülését érzékeli, hanem vele együtt a derűt, az élet, a fogyasztás örömeit is. Pedig ott nincs állandó munkahely, nincsenek megszokott munkatársak, feladatról feladatra szerveződik a csapat, mindig máshol, más géppel, más munkán kell dolgozni. Mégsem érez létbizonytalanságot, kilátástalanságot. Hanem munkájának értékét érzi.

Blogja azonban a színpadról, ahogyan azt a rendező és a szöveget előadó Epres Attila összeszerkesztette, nemcsak a kivándorlásról, annak okairól és következményeiről, a vele járó társadalmi és lelki folyamatokról szól.

Diggerdriver egy ember egész életét beszéli el. Az itthonit és az ottanit. Disznóvágástól házépítésig, a szenvedélyes motormániától London nevezetességeiig mindenről nagyon plasztikusan, láttató erővel tud szólni.

Bagossy László rendezői elképzelése szerint Epres Attila egy konyhaasztal sarkánál ülve mondja a szöveget, az asszony és a gyerek figyelik, gesztusokkal, mosolyokkal kommentálják a hallottakat. Apa és fia egy csengőre csapva szakaszolja a blogbejegyzéseket. Monodramának szokás mondani az ilyen, lényegében egyszemélyes produkciókat. Dráma azonban, legalábbis a szó felszíni értelmében, nemigen van. A kezdeti nehézségek, bonyolult lakás- és munkaszerzések után egy sikertörténet már-már kérkedő előadását követhetjük végig. Egy magabiztos, céltudatos férfi rendíthetetlen előretörését a maga választotta úton. Kétségei mintha még a valóban kétségbeejtő helyzetekben, pillanatokban sem lennének. Hacsak az nem, hogy miért nem lehet így élni ott-hon. Ezt húzza alá a befejező rendezői kommentár, a magyar népmese, amelyet a kisfiú magyarul kezd, de csak angolul tud befejezni.

Epres Attila rengeteg színnel, gesztussal, roppant kifejező arcjátékkal tudja árnyalni ezt a vagány optimizmust, kópés életszeretetet. Egy folyton pörgő, soha le nem álló elme természetes okosságát. Egy normális emberét.

A sírásó szerint a bolond Hamletet azért küldik Angliába, mert örülete ott szembe se tűnik. Itthon Diggerdriver normális volta kelt feltűnést. Igaz, ehhez előbb Angliába kellett mennie. ●

ÉTKEZÉSI ÍRÓ

Ültetés

szöveg: Jolsvai András, fotó: Sebestyén László

Szerintem az, hogy milyen jól érezzük magunkat egy étteremben, jelentős részben azon múlik, hol ülünk. Hiszen a legtöbb vendéglátóhelyen óriási különbségek mutatkoznak az egyes asztalok között. És az, ugye, egyáltalán nem mindegy, hogy megfagyunk-e vagy megsülünk, hogy ruhánk magába szívja-e a konyha minden illatát vagy sem, hogy tudunk-e szót váltani asztaltársunkkal vagy szavát sem értjük egész este (mert, mondjuk, a hangszóró mellett szorítottak helyet nekünk), vagy hogy bejuttunk-e a pincér látókörébe, s így megfelelő ritmusban jutunk-e a kívánt ételekhez vagy órákig üldögélhetünk éhesen, elfeledve, s ha egy fogvájóra vágynók két étkezés között, jobb, ha viszünk magunkkal.

Az tehát, hol ülünk, az egyik legfontosabb kérdés a gasztronómiában, mégsem törődünk vele eleget. Amikor telefonon vagy e-mailben asztalt rendelünk, föl sem merül bennünk, hogy részletes igénnyel éljünk – aztán nem győzünk csodálkozni, amikor megérkezvén, a legrosszabb asztalhoz deponálnak bennünket. Magam régóta küzdök e gyakorlat ellen. Ha olyan étterembe készülök, melynek belső tereit jól ismerem, elmondom pontosan a vágyott paramétereiket. Ha olyanba, ahol még nem jártam, kifagatom a személyzetet az adottságok-

ról, és úgy igyekszem a legjobb lehetőséget kidolgozni. De ha módom van rá, elmegyek és szemrevételezem a terepet, s a látottak alapján fogalmazom meg igényeimet.

Más kérdés, hogy gyakran ez sem elég. Egy-két évtizede még a betérő vendég dönthette el egy étteremben, hová akar ülni, ma már a vendéglők többségében a pincérek diktálnak. Elegánsabb helyeken már a bejáratnál megállítanak, s aztán a teremfőnök kíséri az általa kiválasztott asztalhoz – sorsod tehát az ő kezében van. Attól függ, hogy mit néz ki belőled. Persze, ilyenkor még meg lehet próbálkozni helyzetünk javításával, hogy jobban szeretnénk az asztal mellé vagy a kályha közelében, de legtöbbször udvarias elutasításban lesz részünk: az, sajnos, már foglalt. Hogy miért foglaltabb a mások foglalása, mint a miénk, arról ilyenkor hiába merengünk – ha csak nem akkora a pechünk, hogy rajtunk kívül tényleg mindenki visszatérő vendég, megszokott asztalokkal. Van egy idevágó történetem, ezt nagyon szeretem. A múlt század végén Prágában betértem az egyik belvárosi kocsmába. Délután három óra volt, az ivó épp akkor nyitott: rajtam és a csapason kívül senki nem tartózkodott a teremben. Körülnéztem, és leültem az egyik asztalhoz.

A pincér odajött, és udvariasan azt mondta: elnézést uram, ez a Slezák úr asztala. Bocsánat, mondtam, és átültem egy másikhoz. A pincér odalépett, és változatlan udvariassággal így szólt: elnézést uram, ez a Vavrinka úr asztala. És így ment ez, asztalról asztalra. Ez a Nedomansky úr, ez a Havelka úr, ez a Bednárík úr. Végül megkérdeztem, hová ülhet akkor egy turista náluk. – Sajnos, sehova – mondta a csapos. Elállodgáltam hát a söntés oldalában, egy korsó sörrel a kezemben, és néztem, ahogy érkeznek sorban az asztalok tulajdonosai, megkapják szokásos italukat, és jókedvűen átbeszélnek egymáshoz.

De manapság már a szerényebb éttermekben is eluralgott a pincérterror: amikor belépsz, rámutatnak egy asztalra, és ha nem tetszik, le is út, fel is út. Nehéz ilyenkor elmagyarázni a helyieknek, hogy mégiscsak mi volnánk a vendégek, hogy mégiscsak az volna a lényeg, hogy mi érezzük jól magunkat, ne ők, hogy mégse az legyen az elsődleges szempont, hogy nekik kézre essünk, lehetőleg egyetlen tömbben, de azért mégiscsak meg kellene próbálni. Különben esélyünk sincs.

Persze, van néhány ász a mi kabátujjunkban is. Mostanában, hogy olasz mintára elterjedtek a miniatúr asztalok, ahová két tányér is nehezen fér el, ha kétszemélyes asztalra vágyom, három főre rendelék asztalt – aztán azt mondom, a harmadik nem jött el. Mindenki tudja persze, hogy mi a helyzet, de ilyenkor a helyiek már kénytelenek lenyelni a békát.

Ha képesek átültetni, jobban tesszük, ha azonnal távozzunk. ●

MÁTYÁS-TEMPLOM

A budavári Nagyboldogasszony-templom évszázadai (1246–2013)

www.btm.hu

Kiállítás a Budapesti Történelmi Múzeum Vármúzeumában és a Mátyás-templomban

THE MATTHIAS CHURCH

The Church of Our Lady in the Buda Castle over the Centuries (1246 – 2013)

Exhibition in the Castle Museum of the Budapest History Museum and the Matthias Church

A kiállítás helyszínei: Budapesti Történelmi Múzeum Vármúzeum, 1014 Budapest, Szent György tér 2., Budavári Palota E épület

Mátyás-templom: 1014 Budapest, Szentháromság tér 2.

Kép: Nádler Róbert, Mátyás-templom, 1899. Magyar Nemzeti Múzeum
Fotó: Kardos Judit

www.matyas-templom.hu

